

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Podoba rodiny se mění

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Jaromír Nevoránek, CSc.

Vypracovala:
Kateřina Vyhnalová

Brno 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Podoba rodiny se mění“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 15. 4. 2007

.....

Kateřina Vyhnalová

Poděkování

Děkuji panu doc. Phdr. Jaromíru Nevoránkovi, CSc., za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce a které si nesmírně vážím.

Kateřina Vyhnalová

OBSAH

ÚVOD	2
1. Charakteristické znaky rodiny	5
1.1 Vnitřní organizace rodiny a druhy výchovy v rodině	5
1.2 Dílčí závěr	15
2. Podoba rodiny se mění	17
2.1 Historie vývoje rodiny.....	17
2.2 Současná rodina	24
2.3 Rodinné prostředí současné rodiny	29
2.4 Dílčí závěr	32
3. Demografické údaje o rodině	34
3.1 Pokles porodnosti	34
3.2 Zvýšení průměrného věku matek při narození prvního dítěte	36
3.3 Rozvodovost.....	38
3.4 Dílčí závěr	43
4. Rodina a právní předpisy	44
4.1 Současné právní normy	44
4.2 Dílčí závěr	47
ZÁVĚR	48
RESUMÉ	50
ANOTACE	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52

ÚVOD

Hlavním znakem, kterým se odlišuje lidská bytost od ostatních živočichů, je skutečnost, že člověk ví, co činí a proč to činí. Lidé věří, že jednají svobodně a že znají důvody, které je k tomuto jednání vedou. Ne vždy je toto tvrzení pravdou, bohužel. Člověk je omezen a determinován nejenom vnitřními silami, ale i vlivy vnějšími, kulturními, sociálními a politickými, které, ač chceme nebo nechceme, naše jednání a život ovlivňují. Tyto síly, jež přicházejí z vnějšku, se odráží v našem chování, zejména se však projevují ve struktuře primární skupiny našeho života, jíž je rodina.

Podle sociologa Ivo Možného představuje rodina sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Tento prostor, rodina, chrání své členy, nemění svůj tvar ani vnitřní uspořádání a změny ve svém okolí tím vyrovnává. Tím ovšem nebrzdí vývoj společnosti či pokrok. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroucením.

Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit své rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu. Již Konfucius byl před dvaceti pěti stoletími přesvědčen, že by přibylo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě.

Naopak Karel Marx pohlíží na rodinu jako na univerzální lidskou instituci, která je základním kamenem sociální nerovnosti: reprodukčním chováním, rozdílným způsobem péče o děti i povahou výbavy v podobě kulturního a sociálního kapitálu přenáší rodina, podle Karla Marxe, nerovnost z generace na generaci a přispívá ke stabilitě nespravedlnosti lidského údělu, což je v dnešní hektické době, plné nových politických, hospodářských a sociálních situací a možností, obzvláště patrné. Ne každý lidský jedinec se dokáže vyrovnat s novými možnostmi, které se naskytly naší společnosti po listopadu roku 1989. Ruku v ruce s nastolením nového politického režimu jdou samozřejmě i změny režimu sociálního a s ním i změny týkající se kulturního života. Tyto změny, ať v kladném či záporném slova smyslu, mají za následek změny chování a jednání nové mladé generace. Vliv těchto změn a událostí se nejvíce projevuje v demografické oblasti chování společnosti, dále se však také týká zaměstnanosti, oblasti vzdělání, možnosti kulturní a cestovního vyžití aj.

Sociologové se shodují v tom, že dnešní rodina prochází, stejně jako naše společnost značnými kvantitativními, ale i kvalitativními změnami. V posledních letech došlo k velkým strukturálním změnám uvnitř rodiny. V první řadě je nutné zmínit přesun od široké rodiny k rodině manželské, což přineslo změny ve velikosti rodiny (velikost rodiny se zmenšuje). Vzhledem k tomu, že o rodině můžeme hovořit až tehdy, když se ženě a muži, kteří spolu žijí, narodí dítě, docházíme k názoru, že dnešní rodina je značně labilní, s častým přechodem do rodiny neúplné. Počet narozených dětí prakticky ve všech vyspělých státech klesá. Počet rozvodů stoupá, zatímco počet sňatku klesá, nesezdaná soužití nahrazují manželství a rodinu. Začíná převažovat procento dětí narozených svobodným matkám, roste procento dětí nevychovaných vlastními rodiči, statistickým pojmem se stává domácnost, nikoli rodina. V současné době se mnohým může zdát, že prestiž rodiny, rodičovství a mateřství v naší společnosti klesá, že se rodina stává zranitelnější a přestává plnit svoji funkci. Současná rodina není v krizi, prochází však zásadní změnou. Mění se jak její vnitřní struktura, tak vnější podmínky, které vytvářejí silné destabilizační tlaky: tlak ekonomický, nové chápání autonomie a svobody jedince... Vnitřní síly rodiny jsou ovšem tak silné, že ji jako instituci nemůže zlikvidovat žádný vnější tlak.

V této práci jsou vyjmenovány základní funkce rodiny, které by měla fungující rodina plnit. Za vhodné jsem považovala zmínit se též o okolnostech, jež ovlivňují výběr životního partnera. Dále jsou ve zkratce zmíněny hlavní typy výchovy, kterou rodiče působí na své děti a která přímo i nepřímo ovlivňuje celou strukturu rodiny, její povahu a chod domácnosti.

V další kapitole jsem se věnovala podobě rodiny v historii, zvláště pak změnám, kterými rodina prošla v minulých obdobích. Následně jsou zmíněny druhy rodinného prostředí, se kterými se v rodinách setkáváme. Větší pozornost je věnována současné rodině a vlivům, které na současnou rodinu v naší společnosti po roce 1989 působí a mají za důsledek např. pokles porodnosti, zvýšení průměrného věku matek prvorodiček aj.

Nedílnou součástí této práce je demografický přehled, týkající se vývoje populace v České republice.

V poslední kapitole své bakalářské práce uvádím některá důležitá opatření, jež používá stát k regulaci zdravého prostředí rodiny, zejména potom k ochraně nezletilých, které v tomto prostředí vyrůstají a jsou vychovávány.

Práce se opírá o literaturu publikovanou k daným tématům, o údaje vycházející ze zpráv Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí, z internetových zdrojů a dostupných časopisů a periodik.

Obsahy kapitol nejsou ve většině případů vyčerpávajícím shrnutím dané problematiky, ale pouze nástinem problému odpovídajícímu rozsahu bakalářské práce.

1. Charakteristické znaky rodiny

1.1 Vnitřní organizace rodiny a druhy výchovy v rodině

Jak již bylo v úvodu zmíněno, rodina je nejstarší základní společenskou skupinou, či společenstvím nejtěsněji spjatým nejrůznějšími vztahy jak uvnitř, tak navenek. Dle psychologa Jaroslava Řezáče představuje sociální prostor, který po celý život zásadně ovlivňuje socializaci osobnosti. Schneewindov definuje rodinu jako intimní vztahový systém vyznačující se časoprostorovým ohraničením, jeho členové utvářejí svůj společný život především v privátním prostoru, z něhož jsou vyloučeny jiné osoby. Dle citovaného autora je rodina vytvořena na základě vzájemných závazků a společných cílů. K dalším znakům patří časoprostorové ohraničení a relativní trvalost. Za těchto podmínek pak vzniká psychická, především emoční intimita. Pavel Říčan považuje tuto definici za příliš širokou a doporučuje ji zúžit. Mluví tak o rodině pouze tam, kde jde o specifický asymetrický vztah (rodičovské) péče a výchovy na jedné straně a jejího přijímání na straně druhé. Nicméně zahrnuje do užšího vymezení i ty intimní systémy, které se udržují i poté, co pominuly podmínky jejich vzniku, tedy rodiny složené ze samostatně žijících dospělých dětí a jejich rodičů.¹

Rodina z hlediska socializace je ze tří primárních společenských skupin (spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní a pak skupinou vrstevníků) skupinou nejdůležitější. Tvoří totiž nejdůležitější součást společenské mikrostruktury, která provází člověka nebo se ho nějak alespoň dotýká ve všech fázích života. Z tohoto hlediska je možné chápat rodinu jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti. Za úkoly tzv. primární socializace, která většinou probíhá v rámci živelně uskutečňované rodinné výchovy, považuje psycholog Milan Nakonečný tyto:

- osvojení základních kulturních návyků (udržování tělesné čistoty, slušné chování, sebeobsluha v užívání předmětů denní potřeby, oblékání, atd.),
- osvojení mluvené řeči, umožňující dokonalejší sociální komunikaci, ale i vývoj myšlení,

---

¹ Řezáč, J. Sociální psychologie. 65. publikace. Brno: Paido, 1998, s. 192-193

- orientace v elementárních hodnotách dané kultury (pojetí hezkého a ošklivého, pravdivého a nepravdivého, slušného a neslušného, morálního a nemorálního, atd.),
- převzetí a uskutečňování role pohlaví a věku (tj. diferenciacce chování chlapečků a holčiček) podle obvyklých standardů,
- určitá věku přiměřená míra sebeovládání a chování v souladu s požadavky rodičů (máme tu ovšem na mysli psychicky normální rodiče, kteří usměřňují chování svého dítěte v souladu se společenskými standardy a morálními normami).²

Blahoslav Kraus popisuje ve své knize Člověk – prostředí – výchova rodinu jako sociální útvar, který prošel v posledním období velkými změnami. Charakteristický znak československé rodiny v druhé polovině 20. století představoval fakt, že se jednalo především o rodinu manželskou. Dnešní „moderní“ rodina, tvořena párem rodičů a dětmi, bývá též nazývána rodinou nukleární. Extenzi konceptu rodiny o blízké příbuzné, prarodiče, strýce, tety a ostatní příbuzné umožňuje pojem rodina rozšířená. Prostor pro odlišení typu rodiny, v níž jedinec vyrůstá jako dítě a kterou sám zakládá, nabízejí pojmy rodina orientační a prokreační. Dále lze hovořit o rodině úplné a rodině neúplné. Z hlediska průběhu socializačního procesu má zásadní význam, do jaké míry se daří rodině vypořádat s funkcemi, které má plnit. Hovoříme proto o rodině funkční, která své funkce plní všechny, afunkční, ve které občas dochází k poruchám plnění jedné či několika funkcí, jež ale nenarušují život rodiny a zásadně negativně neovlivňují vývoj dítěte, a dysfunkční, ve které dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny a je zde zásadně narušován socializační proces dítěte.³

Každá rodina by měla:

- poskytovat svým členům specifické socializační prostředí a výchovné prostředí pro děti
- nabízet dětem hodnotovou orientaci, která je provází po celý jejich život
- pečovat o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů
- předávat svým členům kulturní dědictví
- vštěpovat svým členům morální postoje
- ovlivňovat je politicky, charakterově a esteticky
- korigovat jejich jednání a chování

² Nakonečný, M. Úvod do psychologie. 1. vyd. Praha: Academia, 2003, s. 120

³ Kraus, B., Poláčková, V. Člověk – prostředí – výchova. Paido: Brno, 2001, s. 38

- chránit své členy a podporovat je.

Jak již bylo zmíněno, každá rodina plní (nebo by plnit měla) základní funkce, zpravidla tyto:

- biologicko-reprodukční funkce
- sociálně-ekonomická funkce
- socializační funkce
- kulturně-výchovná funkce
- citová funkce
- společenská funkce

Současné sociologické výzkumy potvrdily, že kvalitní plnění uvedených funkcí není zcela závislé na vzdělání rodičů ani na majetku a bohatství rodiny. Plnění těchto funkcí je zcela odvislé od faktu, jak jsou mladí lidé, kteří se rozhodnou rodinu založit, připraveni. A to nejen biologicky, ale také sociálně a kulturně. Především záleží na tom, co si mladí lidé přinášejí ze své původní rodiny.⁴

Funkce biologicko-reprodukční

Zabezpečuje jednak základní biopsychické potřeby muže a ženy (intimní styk, milostné soužití, vzájemnou lásku), jednak zachování lidského rodu (početí, rození dětí). Její fungování je důležité jak pro spokojené soužití páru, tak pro společnost, protože zajišťuje generační návaznost.

Funkce sociálně-ekonomická

Její obsahem je celkové materiální zabezpečení rodiny. Patří sem životní standard, nepřímá i kulturní úroveň způsobu života a společenská angažovanost rodiny a její celkové postavení ve společnosti. Do této funkce se promítá odpovědnost vůči dětem a odpovědnost vůči starým rodičům.

Funkce socializační

Zahrnuje rodinu jako základní primární skupinu, která vytváří pro děti specifické socializační a výchovné prostředí. Nejlepším věkovým stádiem pro formování osobnosti je dětství. Výchova v raném dětství často předchází celý proces začleňování jedince do společnosti. Rodiče učí své dítě správně se chovat nejen doma, ale i na veřejnosti, učí ho správně se chovat k druhým lidem, ale také k přírodě a materiálním i nemateriálním hodnotám.

---

⁴ Nevoránek, J., Řehoř, A. Kapitoly ze sociologie rodiny, Brno: IMS, 2004, s. 7 - 8

Funkce kulturně-výchovná

Zabezpečuje v rodině základní péči o děti a jejich výchovu. I když v rodině převládá přirozená výchova, přesto je zodpovědnost za výchovu dětí předepsaná i zákonnou normou. Týká se vyživovací povinnosti, umožnění povinné školní docházky, při stejné míře zodpovědnosti obou rodičů.

Funkce emocionální a ochranná

Tato funkce spočívá v plnění úkolů spojených s uspokojováním základních potřeb, nároků a vazeb, jakými jsou porozumění, ochrana a sociální opora. Rodina poskytuje svým členům domov, zázemí, potřebnou péči v dětství, v nemoci a pomoc v krizových situacích.

Funkce společenská

Rodina je svou společenskou funkcí začleňována do celé společnosti. Představuje je základní buňku celé společnosti.

Jak již bylo zmíněno, předpokládaným základem klasické (manželské) rodiny je uzavření manželství. Na manželství má každý z nás jiný pohled a názor. Např. antropolog Robert F. Murphy se na manželství dívá svými kritickými očima a říká, že manželství je: „pouze jedna z mnohých vychytralých pastí, které nám připravila společnost. Žena (či ženy, v případě mnohoženství) souhlasí s tím, že vstoupí do celoživotního poddanství svého muže (či mužů), pro něhož bude vařit a uklízet, jemuž se bude sexuálně oddávat, kdykoliv se mu zachce, a rodit a vychovávat děti. Pokud se týče muže, požaduje se, aby své sexuální choutky omezil pouze na svou ženu (či ženy), nebo ji alespoň případnou nevěru tajil, žil s ní a živil její děti... Obě strany utrpí drastickým omezením své nezávislosti a samostatnosti a oba partneři získají nárok na výsledky práce toho druhého. Poté, co se narodí děti, se jejich břímě ještě zvýší, neboť tím se zcela jistě vzájemně ještě více připoutají. Na tomto procesu není nic přirozeného a celá instituce manželství odporuje zdravému rozumu. Pro celé lidstvo se však manželství stalo natolik součástí života, a součástí natolik samozřejmou, že lidé o této instituci v minulosti pouze zřídka vyslovovali své pochybnosti.“⁵ Naopak zcela fakticky a bez emocí zní tato definice manželství: „Manželství je společensky

---

⁵ Murphy, Robert F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 71

normovaný vztah, ve kterém dochází k přetváření čistě osobní zangažovanosti k trvalému přizpůsobování a spolupráci při realizaci úkolů manželství.“⁶

Uzavření manželství, pokud splňujete zákonem stanovené podmínky, není složité. Rozvod manželství, pokud se oba partneři dohodnou a pokud je naplněna litera zákona, také není složitý. Složitější a čím dál tím více vzácnější je v tomto svazku vytrvat. Základem takového úspěšného vztahu, který je založen na společné lásce, toleranci a budování společných hodnot, je především rovnoprávnost obou partnerů, kteří do stavu manželského vstupují. Pouze takový vztah dokáže vytvářet citové i materiální hodnoty, které jsou důležité jenom pro oba jeho členy, ale zvláště pak pro děti, které se z tohoto vztahu narodí. (V sedmdesátých letech minulého století sociobiologie zpochybnila tvrzení, že základní sociální vazbou v rodině je vztah muže a ženy, a tvrdila, že jím je vztah jiný, totiž vztah matky a dítěte. Pravdivost tohoto tvrzení však sama sociobiologie vyvrátila.) Lionel Tiger a Robin Fox formulovali nerovnost partnerů v knize Imperiální živočich (The Imperial Animal, 1971) takto: „Nerovnost mezi lidmi a v rozdělení politických funkcí mezi muže a ženy vyplývá z přirozenosti primátů, jimiž jsme. Rovnost a stejná participace mužů a žen v politické aréně jsou cíle, o něž musíme energicky usilovat. Musíme dosáhnout toho, aby byly zavedeny. V obou případech je však třeba říkat „ne“ přírodě, naší vlastní lidské přírodě. Abychom mohli učinit z ženy účastníka politických procesů, musíme změnit ty procesy samy, a to znamená změnit vzorce chování vypěstované v našem druhu v průběhu mnoha a mnoha tisíciletí. Může se nám to docela dobře podařit, ale nebude lehké. A rozhodně to neulehčíme tím, že budeme předstírat, že všichni muži si přejí rovnost a ženy jsou prostě muži, kteří si náhodou občas vezmou volno, aby měli dítě.“⁷ V současné době se nám může zdát, že manželství se spíše stalo vztahem, který můžeme nazvat velmi jednoduše „stav válečný“. Možná bychom už měli přestat přemýšlet, jaká jsou má práva jako ženy a jaká jsou jeho práva jako muže. Možná bychom se měli přestat strachovat, jestli jsem „dost žena“ a on je „pořádný muž“. Možná, že ty mnohem důležitější otázky jsou někde úplně jinde. Muži by si měli být vědomi své hrůzy z emocí a z pocitů. Měli by se ptát, proč je děsí, pokud nemají nad něčím nebo nad někým kontrolu. Ale i o nás ženách se dá říci to samé. I my se bojíme vztahů, které nás zcela pohltí, přinesou nám komplikace a donutí nás potlačit své ego. Mužům i ženám by nemělo jít jen o jednoho

---

⁶ Sekot, A. Sociologické texty ke studiu oboru Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2003, s. 45

⁷ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 77

či druhého, ale též o to třetí - o vztah, který vytvářejí spolu. Možná až si zase vzpomeneme na umění pěstovat vztahy, dojde nám, že pravá intimita a blízkost nepotřebuje „stoprocentního chlapa“ a „bezchybnou ženskou“, ale otevřené a milující se lidi. Ženy i muži jsou v zajetí sociálních stereotypů, a přestože každé z pohlaví má jiná pouta a musí se vzdát jiných iluzí, cesta ke společné svobodě je náročná pro obě stejně. Naše společnost se v posledních staletích hodně a rychle proměnila, ale něco zůstalo stále stejné. Tak například těžká kára se pořád ještě lépe táhne ve dvou.⁸

Základem pro fungující rodinu je fungující manželství. Aby bylo manželství fungující, je třeba, aby bylo uzavřeno mezi dvěma osobami, které si svými povahovými vlastnostmi, ideály a hodnotami, plně vyhovovali. Výběr partnera, který by měl být partnerem celoživotním, což je dnes spíše řídkým jevem, je proces, který většina společností ponechává v rukou zainteresovaného páru. Teorie sňatkového trhu předpokládá, že se v procesu párování vyhledávají dvě rozumné osoby. Zejména však u velmi mladých zamilovaných páru to ale není předpoklad, který bývá vždy splněn. I v naší společnosti až do konce devatenáctého století byl výběr životního partnera ponechán na rodičích, spíše na otci. Uzavření manželství bylo totiž záležitostí tak vážnou, že nemohla být ponechána na vůli mladičkého páru, jehož nezralý úsudek byl (a stále ještě je) často omezen sexuální touhou a rozbouřenými hormony. Např. sociolog Ivo Možný uvádí ve své knize Sociologie rodiny pět základních determinant, které ovlivňují výběr životního partnera.

1. Sousedství a teritoriální blízkost

patří k těm determinantám, které byly popsány již v roce 1932 Jamesem Bossardem. Samuel Stouffer v roce 1940 šetřením potvrdil, že většina lidí si nachází partnera v okruhu jednoho až dvou kilometrů od svého bydliště. Dále poukázal, že tato pravděpodobnost se snižuje u těch, kteří dojíždějí za prací nebo studují mimo své bydliště.

2. Věková homogamie

je druhým nejvýznamnějším faktorem, který u lidí s předpokladem zdravého rozumu ovlivňuje výběr partnera. Zde je však nutné podotknout, že různost pohledů na věkový rozdíl partnerů je dán nejen historicky, ale i kulturně a společensky. Např. měšťanská rodina si vytvořila model muže v průměru o patnáct let staršího

---

⁸ časopis BAZAAR, Praha, srpen 2005

než žena, k čemuž vedl tradiční model dělby rodinných rolí. Muž potřeboval finančně zabezpečit manželku a děti, nevěsta naopak musela být ve věku maximální fekundy (plodnosti), jež u ženy vrcholí brzy po dosažení dvacátého roku. V současné době, kdy výběr partnera převzali do svých rukou sami potenciální partneři, klesl věk sňatků i věkový rozdíl párů. Tato tendence zesílila s vzrůstem vzdělanosti žen, dále sílí, jak se přenáší důraz z kulturního na finanční kapitál, sblížují se role muže a ženy, klesá hodnota mateřství a zmenšuje se rodina.

3. Etnická a rasová homogamie

je dalším prozkoumaným faktorem zdánlivě svobodné individuální volby. Některé společnosti zakazují rasově smíšené sňatky prostě zákonem a mýlil by se ten, kdo by takové zákony hledal ve středověku nebo ve fašistických režimech. Např. v USA platil zákon zakazující miscegenation (rasově smíšený sňatek) do druhé poloviny šedesátých let dvacátého století a teprve výrok Nejvyššího soudu z roku 1967 učinil tyto zákony neplatnými. Doposud však má tento zákon vliv na vnitřní manželský trh v USA a jen nepatrný podíl Američanů dokázal překročit rasovou bariéru při uzavírání manželství. Naopak Evropa, díky své koloniální historii, patří již od padesátých let k světadílům podporující smíšené sňatky. Od počátku sedmdesátých let se k zemím střední Evropy přidaly tradičně liberální skandinávské země, takže Evropa patří ke kulturním oblastem s relativně velkým počtem rasově smíšených párů a netolerance k nim se považuje za kulturně pokleslé chování. V České republice je nejčastějším typem rasově smíšeného manželství vzorec běloška žena a Rom muž.

4. Náboženská heterogamie

byla a je v nábožensky exaltované a přitom smíšené Evropě problémem. Ortodoxní katolíci a Židé smíšené sňatky neuznávají (příkladem je novela Ivana Olbrachta O smutných očích Hany Karadžičové z roku 1936). Společně s vývojem společnosti přibývá osob bez vyznání. Naopak tomu je u zemí tzv. třetího světa, kde je na vzestupu náboženská homogamie.

5. Vzdělanostní a třídní homogamie

V nové postmoderní společnosti se ztrácejí staré bariéry mezi církvemi, etnickými skupinami, rasami a stavy. Zvýšená mobilita občanů překonala teritoriální omezení výběru partnera. Všechny tyto již citované determinanty v moderní společnosti postupně pozbývají na váze. Stále velmi znatelná je však bariéra třídní homogamie.

Jak přestává být základem k sociálnímu postavení zděděný ekonomická materiál a vyšší stupně vzdělání se otevírají bez rozdílu všem, zvyšuje se i třídní heterogamie a rozdílnost v materiální zabezpečení rodin je stále znatelnější. V České republice o to znatelnější, čím více byla třídní struktura společnosti deformovaná a mystifikovaná.⁹

Sexuologové tvrdí, že jedním z kritérií, kterému mladí lidé věnují někdy až nepřiměřenou pozornost, je osobní přitažlivost. Ta však netkví pouze ve vzhledu člověka a v jeho kráse, ale bývá znásobena přitažlivostí duševní. Láska, upřímnost, vzájemná úcta, pochopení, důvěra, věrnost, tolerance a umění naslouchat – to jsou pojmy, které fyzickou přitažlivost člověka činí ještě větší, pojmy bez kterých by nemohl vzájemný vztah fungovat. Vztah mezi mužem a ženou se tvoří, dle názoru prof. Matějčka, již od druhého měsíce trvání vztahu a stává se pevnější kolem druhého roku vztahu. Důležité je uvědomit si, co od partnera a života očekáváme, a tomu svůj výběr přizpůsobit.

Je bezesporu nutné, abychom role partnerů a budoucích rodičů vykonávali plnohodnotně. S tímto je spjata i výchova k partnerství a rodičovství, která by měla být, dle mého názoru, obsahem předmětu rodinná výchova. Přirozená výchova k těmto sociálním rolím by měla probíhat především v rodině. Tato socializace však může být poznamenána nestabilitou a narušenými vztahy v rodině původní. K odpovědnému a kvalitnímu partnerství a rodičovství bychom mohli být vychováváni za předpokladu, že sama původní rodina funguje natolik dobře, že nám to umožňuje. Musíme ovšem vycházet z předpokladu, že dobrými a zodpovědnými partnery a rodiči se mladí lidé nerodí. Socializace v dnešní hektické době, zejména však v dysfunkčních rodinách, selhává, a proto je třeba, aby úlohu výchovy k partnerství, manželství a rodičovství převzal sektor školství nebo neziskové organizace. Již dnes se stává součástí výuky na základních školách a gymnáziích předmět rodinná výchova. Obsahem zmíněného předmětu jsou taková témata jako rozvoj osobnosti, péče o zdraví a hygienu, zdravá výživa, sexuální výchova, základní úprava práv členů domácnosti, obzvláště pak dětí, a problematika ekonomiky a chodu domácnosti. Dle výzkumu PhDr. Evy Švarcové z roku 2004 by měla být obsahem rodinné výchovy výuka vaření – pro děvčata, výuka péče o dítě, domácí práce, příprava na rodičovství.¹⁰ I přesto, že mimo rodinnou

---

⁹ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 110-115

¹⁰ Výzkum byl zveřejněn ve Sborníku z 11. Kongresu Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovy v Hradci králové, 2004. Autorkou výzkumu je PhDr. Eva Švarcová

výchovu na školách existuje velké množství odborné literatury, která se výchovy k manželství a výchovy k rodičovství týká, vstupují v současnosti do manželství partneři s očekáváním, které se neshoduje s realitou. Děti s nefunkčních rodin, kterých je stále více, mají menší šanci založit rodinu funkční. Tato skutečnost je úzce spjata s jejich nesprávnými vzory a chováním, které z původní rodiny přebírají do svého dalšího života. Ale i děti z rodin funkčních mohou při zakládání svých rodin selhat, budou-li žít v naivitě, že dobré vztahy se mezi partnery a posléze mezi rodiči a dětmi vytvářejí automaticky.

Náš přední dětský psycholog prof. Zdeněk Matějček radí budoucím rodičům, že je třeba zajímat se o děti a jejich vývoj a na své rodičovství se připravit. Nejen pasivně je očekávat a být hrdý na své ploditelské schopnosti či na novou společenskou hodnost. Nutné je sledovat vývoj dítěte, porozumět mu, předávat dítěti dál své zkušenosti a objevovat všechny netušené malé a velké zázraky, které s sebou rodičovství přináší.

I přesto, že v současné době postavení rodičů při socializaci dítěte je zatlačováno do pozadí mocným vlivem vrstevnických skupin, jejichž hodnoty jsou stále více určovány vlivem hromadných sdělovacích prostředků, má stále prvotní a výrazný vliv na funkčnost rodiny výchova, která v rodinném prostředí probíhá.¹¹ Je to další sociálně psychologický problém dnešní rodiny. Hlavním atributem výchovy je především její záměrnost, cílenost a systematičnost. Ukazuje se, jak uvádí ve své knize Sociální psychologie Jaroslav Řezáč, že značná část výchovy je spíše produktem spontánních interakcí, důsledkem intuitivních postupů rodičů, občasně rigidnosti jejich přístupů k dítěti a souhry rozmanitých podmínek sociálního prostředí. Pro tyto důvody raději již zmíněný autor používá pojmy, péče, učení a vedení (podněcování a usměrňování), protože všechny tyto aktivity mohou být svou povahou jak záměrné a cílené (tedy promyšlené a úmyslné), tak i víceméně spontánní (nahodilé, nedostatečně zvažované nebo vůbec nezamýšlené).¹² Při další charakteristice výchovy, je důležité uvést typy přístupu rodičů k dětem a způsob ovlivňování dítěte rodiči. V prvním období života dítěte má nesporně největší význam matka, která o dítě pečuje a dává mu citové podněty. Stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů je dnes považována za nepostradatelnou podmínku zdravého duševního a tělesného vývoje dítěte. Rodina se podílí na utváření vztahu k lidem, kteří žijí v jejím okolí, a ke společnosti vůbec. Dítě se tak postupně seznamuje prostřednictvím svých rodičů s názory a postoji ekonomickými,

---

¹¹ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 17

¹² Řezáč, J. Sociální psychologie. 65. publikace. Brno: Paido, 1998, s. 194

politickými, ekologickými, filozofickými aj. Rodina má také primární vliv na dítě při zdravotní, tělesné a hygienické výchově.

Autoritativní výchova

Nebezpečí nastává tehdy, když se veškerá výchova v rodině omezí na příkazování a zakazování. Taková výchova potlačuje spontánnost dítěte, jeho přirozený projev, samostatnost, sebevědomí a důvěru. Tento typ výchovy vede k plachosti až k zbabělosti. Může však mít za následek i projevy agresivity, bezohlednosti a krutosti.

Úzkostlivá výchova

Závažné výchovné úskalí však představuje i výchova, která se snaží dítě stále ochraňovat a rozmazlovat. Zde se vytváří okolo dítěte nepřirozeně chráněné okolí bez překážek a problémů, které vede k výchově jedince sobeckého, egocentrického, tvrdohlavého a nesamostatného.

Volná výchova

Dalším typem, v současné době v rodinách velmi „oblíbeným“, je výchova volná. Je to výchova, jejímž hlavním znakem je velká shovívavost rodičů. Tito rodiče tak vlivem takové výchovy ztrácejí přirozenou autoritu, kterou by mělo dítě k rodiči pociťovat, a tím i poslušnost.

Výchova lhostejná

Dalším problémem soudobé rodiny je výchova lhostejná. Rodiče nemají zájem o své děti, jejich příznivý vývoj je jim lhostejný, cizí a vzdálený. Většinou se jedná o rodiče, kteří mají dítě, protože se to tzv. v dobré společnosti očekává. Dítě, jež nepociťuje lásku svých rodičů, upíná své city a obrací svůj zájem jiným směrem, nejčastěji však k vrstevnickým skupinám, které ne vždy působí na další vývoj dítěte pozitivně.

Výchova perfekcionistická

Tato výchova se vyznačuje přepjatou snahou rodičů, aby bylo dítě co nejdokonalejší. Děti jsou příliš stimulované a přetěžované. Tato psychická, ale i fyzická zátěž má většinou za následek různé projevy psychických chorob (nervozita, tiky, tzv. zlozvyky – okusování nehtů, aj).

Výchova protekční

Rodičům nejde o to, aby bylo dítě dokonalé (viz. výchova perfekcionistická), ale aby bylo tam, kde ho chtějí mít, aby splnilo nesplněné sny a cíle svých rodičů. Dítěti

pomáhají, odklízí mu z cesty všechny překážky, aby jejich dítě dosáhlo těch cílů, které oni sami považují pro život za významné a výhodné.

Správný postoj rodičů k výchově v rodině by měl obsahovat:

- přijímání dítěte – rodiče si dítě přáli, projevují mu lásku a náklonnost, přijímají je takové, jaké je
- ochotu a aktivní spolupráci s dítětem – rodiče se dítěti věnují, hrají si s ním, ale zapojují je i do různých rodinných úkolů a činností
- rozumnou volnost – poskytují dítěti uváženou míru svobody a samostatnosti s přihlédnutím k vyspělosti a věku dítěte

Nesprávný postoj rodičů k výchově v rodině:

- odmítání dítěte
- omezený styk s dítětem, jeho izolovanost
- nadměrná přísnost, nadměrná péče, nadměrná pozornost nebo naopak nevšímavost
- rozpor mezi slovy a činy rodičů¹³

1.2 Dílčí závěr

Dle Ústavy České republiky je rodina základem státu a nejen proto je problematika rodiny v naší společnosti stále živá a aktuální. Tomáš G. Masaryk řekl: „Jaká je rodina, takový je stát.“ Dobrá rodina znamená dobrý začátek do života, znamená kvalitní hodnotový systém, který jedince ovlivňuje a doprovází po celý jeho život. Vzhledem k tomu, že o rodině můžeme hovořit až tehdy, když se muži a ženy, jež spolu žijí, narodí dítě, je logické, že základem klasického typu rodiny je manželství. Je přirozené, že kromě zainteresovaných párů i sociologové věnují velkou pozornost problematice výběru manželského partnera. Svědčí o tom řada výzkumů a publikací, které jsou zaměřeny na zjišťování souvislostí mezi osobními charakteristikami, rodinným zázemím a pozdější manželskou spokojeností. Vztah mezi mužem a ženou je základním vztahem naší společnosti, který se řídí zákonem jednoty a boje protikladů, tzv. zákonem rozporu (je to vlastně jednota i protiklad zároveň). Tento základní vztah, v naší společnosti monogamní, dědíme z generace na generaci. Teprve po narození potomka hovoříme o rodině. Pro další vývoj dítěte a celé rodiny je důležité harmonické

---

¹³ Mazánková, L., Nevoránek, J., Řehoř, A. Sociologie rodiny II. Brno: IMS, 2004, s. 10

a optimální rodinné prostředí. Toto prostředí se vyznačuje vnitřní stabilitou, nenarušenou strukturou (pro zdravý vývoj dítěte je důležité, aby dítě vychovávali oba rodiče), kulturní atmosférou a civilizačním standardem. Aby bylo výchovné působení na dítě úspěšné a vedlo k výchově plnohodnotného člověka, je velmi důležité, aby výchovní činitelé (nejen rodiče, prarodiče) spolu úzce spolupracovali a dítě vychovávali jednotně.

2. Podoba rodiny se mění

2.1 Historie vývoje rodiny

V letech minulých prošla západní Evropou a Spojenými státy americkými vlna sociálních nepokojů, radikálních hnutí a velkého rozmachu veškerých ideologií. Pod vlivem marxismu (často majícího maoistický charakter) a feminismu byla tradiční rodina označena za ideologický, utlačující koncept, jež nic nereprezentuje. Radikální kritika rodiny skutečně prokázala, že nejstabilnější instituce a výtvar naší civilizace se od konce první světové války podstatně změnila a dále mění. Tyto změny nejsou jen okrajové, ale dotýkají se rodiny a všech jejích členů v samém základu. Dle profesora Možného jsou to zejména tyto:

- V křesťanském kulturním okruhu měla po staletí rodina monopol na legitimní sex. Tento monopol padl. Nejprve se stal všeobecně legitimní sex předmanželský, pak se začal klást otazník i nad monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.
- I při ztrátě monopolu na legitimní sex byla rodina stále institucí, jež měla monopol na legitimní reprodukční akt. Se vznikem nových technologií (hormonální antikoncepce, nitroděložní tělísko, vasektomie aj.) byla poprvé v historii lidstva postavena hráz mezi sex a početí. Od počátku sedmdesátých let prudce stoupá počet nemanželských dětí ve všech společnostech našeho okruhu. V zemích, kde se čtvrtina (ale už i 50 %) dětí rodí mimo manželství, je pak těžké hovořit o legitimitě či nelegitimitě dětí a o monopolu manželství na plození a socializaci dětí.
- Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti i tím, že výběr manželského partnera nebyl v rukou těch, kdo rodiny zakládali, ale v rukou jejich rodičů. Ti samozřejmě vybírali budoucího partnera spíše podle společenského postavení a množství rodinného majetku. Dvě světové války, mezi nimi hospodářská krize a nástup komunistického režimu naopak demonstrovaly, jak málo je jistoty v trvalém držení a hodnotě rodinných statků a majetků.
- Rodina jednou založená byla považována za instituci doživotní. Trvalost této instituce i samotného manželství byla garantována heslem: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj. Toto pojetí však bylo úspěšně atakováno pojetím manželství jako občanské smlouvy. Garance tohoto svazku slábne, roste počet rozvodů a opakovaných manželství.

- Prohlubující se dělba práce a rozvoj speciálních institucí vytlačuje do ztracena řadu tradičních funkcí rodiny. V první řadě se od sebe odloučilo bydliště a pracoviště. Manžel a otec rodiny za svojí práci dojíždí, a tak se od rodiny a času stráveného s rodinou vzdaluje. Tam, kde nestačí muž zabezpečit po finanční stránce chod domácnosti, nastupuje do zaměstnání i žena. A tak je nezbytně nutné, aby nezastupitelnou část funkcí rodiny převzali specialisté a formální organizace. Škola převzala od rodiny vzdělávání dětí a masmédiá (ať chceme, nebo nechceme) zrušila monopol rodiny na jejich socializaci k respektovaným hodnotám a správnému životnímu stylu. Lékaři, nemocnice a sociální zařízení převzali od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Rodině tak zůstal konzum, zábava a citové bezpečí, z čehož jen v tom posledním je rodina ještě nenahraditelná.
- Monogamická rodina je instituce, kterou si naše společnost vybuodovala jako ochranu reprodukčního procesu. Jejím hlavním smyslem byla především výchova dětí. Děti se rodilo mnohem více, a i když jejich výsledný počet v rodině mnohem více než v současnosti redukovala úmrtnost, péče o ně dokázala naplnit život matce i otcí. Na počátku dvacátého století se začala používat poprvé v dějinách lidstva dostupná a později i naprosto účinná antikoncepce. Tento jev měl od poloviny šedesátých let za následek velký úpadek porodnosti a skutečnost, že se nejčastějším typem rodiny stala rodina s jedním dítětem. V sousedním Německu téměř čtvrtina manželských párů zůstává ze svého rozhodnutí celoživotně bezdětná.
- Od konce padesátých let ženy hromadně „opouštějí“ domácnosti a profesní kariéra se pro mnohé z nich stává mnohem důležitější než dříve. Několik let věnovaných mateřství se mění z celoživotního údělu na pouhou mateřskou dovolenou, která ženě brání v rozšíření profesního oboru. Nejlépe vystihuje tento fakt profesor Možný ve své knize Sociologie rodiny: „Od nepaměti ženu spoutává její reprodukční funkce přes svou energetickou náročnost, které nemůže dostát, chybí-li v rodinném systému energie muže. Muž pak od nepaměti zajišťuje svou dominaci v páru tím, že plodí tolik dětí, aby byl k jejich zabezpečení nezbytný. Zvětší-li se ekonomická kapacita ženy kultivací její pracovní síly prostřednictvím kvalifikace natolik, že dokáže i sama udržet rodinný systém na akceptovaném standardu za předpokladu omezeného počtu

dětí, a je-li v jejích rukou prostředek, a tedy i rozhodnutí omezující počet dětí, je poprvé v historii skutečně nezávislá, samostatná a rovnoprávná.“¹⁴

- Za zmínku také stojí fakt, že v současnosti přibývá stále více žen, které manželství a posléze i mateřství vůbec nevyhledávají a svůj smysl života nalézají v profesním úspěchu. Hodnota manželství pro profesně zdatnou ženu stále více klesá, a to především s mírou profesionálního úspěchu. Tyto ženy nepotřebují manžela a institut manželství jako ekonomický zdroj. Manžela nepotřebují ani k začlenění do společnosti, protože své společenské zařazení si určují samy. I jako zdroj pravidelného sexuálního uspokojení manželství pro ně kleslo na hodnotě, protože v současné společnosti totéž mohou dostat i bez manželství. Tyto ženy vlastně obětují pouze potěšení z mateřství, což je hodnota, která nemá v současnosti mnoho preferentů, a lze dokonce uvěřit i tomu, že smysluplná práce ji snad i může plně kompenzovat. Statistiky naznačují, že tuto životní cestu si u nás vybírá přibližně pětina vysokoškolsky vzdělaných žen už zhruba od poloviny šedesátých let.
- V současnosti nahrazuje institut rodiny pojem domácnost a také v naší společnosti nabývají na významu jiné typy domácností než dříve, od nejrůznějších typů nesezdaného soužití a sezdaného nesoužití přes registrované partnerství homosexuálů a lesbiček až po adoptivní rodiny lesbiček. Toto všechno jsou fakta, s kterými můžeme nesouhlasit, ale nemůžeme je nevidět.¹⁵

Toto všechno jsou naprosto podstatné změny, které zásadně zasahují do struktury současné společnosti a individuálních životů všech jejích členů.

Abychom pochopili život současné rodiny, musíme se ohlédnout zpět do historie, zejména pak do života rodin před 150 až 200 lety. Rodina v té době prošla neobyčejnými změnami, kvantitativními, ale i kvalitativními. Rodina je kulturním útvar, který v sobě spojuje lidskou přirozenost, čímž máme na mysli biologicko-fyziologickou danost člověka, s určitými kulturními hodnotami, které představují historicky relativní, sociálně, kulturně a dobově specifické účely lidského jednání, jež se podílejí na jeho hodnotovém charakteru. Z tohoto důvodu se setkáváme s množstvím typů rodinných struktur a s různorodými konfiguracemi demografických jevů v rodinách, v různých obdobích a ve společnostech. Zároveň však

---

¹⁴ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 125

¹⁵ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 19-22

platí, že s určitou klasickou variantou rodinného života se setkáváme ve všech známých historických společnostech.

Již v primitivních společnostech existovali určité společenské a rodinné formy. Skládala se z velkorodin a příslušnost k takové velkorodině určovala status jejich členů. Ve statusovém právu neměl jedinec právní subjektivitu, protože subjektem práva zde bylo rodinné společenství, v němž žili rodiče s ženatými syny, jejich ženami a dětmi pod nadvládou patriarchy. Všechny sociální možnosti jednotlivce závisely na sociálním státu rodiny. (Ne náhodou vyslovil Herbert Spencer ve svém díle *O studiu sociologie* - r. 1898 přesvědčení, že: „...abychom porozuměli vyšším formám rodinného života, musíme je sledovat od nejnižších tvarů, jež jsou charakteristické pro nejprimitivnější společnosti.“)

Mnozí sociologové se shodují v tom, že na sklonku 17. století a v průběhu 18. století došlo k hlubokým proměnám v rámci rodinných vazeb. Existují však různá tvrzení, proč a jakým způsobem k těmto radikálním změnám došlo. Někteří nacházejí vysvětlení v tom, že změny přináší šlechta a měšťanstvo, tedy vrstvy, které jsou v té době považovány za nositeli kultury a civilizace. Jiní tvrdí, že změny s sebou přináší formující se proletariát a lidové vrstvy, jež nejsou spoutané stavovskými předsudky a strnulou etikou. Veškerá společnost se měnila z tradiční stavovské společnosti na moderní občanskou, a to za různých okolností. Např. v Anglii pozvolným vývojem, ve Francii krvavou velkou revolucí, ve zbytku Evropy pak zejména masovými nepokoji kolem roku 1848 a v tehdejšímu Rusku především v roce 1905 a zvláště pak revolucí v roce 1917. Změna politického režimu úzce souvisela s demografickými změnami a se změnami charakteru rodinného života.

Otázce české rodiny se v naší sociologii věnoval také Tomáš G. Masaryk (1850-1937), který nenapsal monografii ze sociologie rodiny, ale spíše se věnoval otázce ženské emancipace, která je svojí problematikou instituci rodiny velmi blízká. Masarykovo vidění problému vychází z liberálních tradic, nikoliv ze socialistické doktríny. (Ne náhodou to byla jeho žena Charlotta Masaryková, která přeložila do jazyka českého kultovní knihu liberálního hnutí ženské emancipace, Johna Stuarta Milla – *Poddanství žen*, r. 1890). Při hledání kořenů emancipačního úsilí tak můžeme najít dva typy rodinného prostředí, které se v českých zemích na konci 19. století objevují. Byla to zejména rodina měšťanská a rodina dělnická.

V rodině měšťanské byl základním kamenem manžel, patriarcha rodiny, který na svých bedrech nesl veškerou tíhu ekonomického chodu rodiny. Žena, manželka,

tak byla na svém choti plně vázána a fakticky uvězněna v rodině, kde se starala o děti. Ale ani ve výchově dětí neměla tato žena žádné právo v rozhodování.

Struktura dělnické rodiny byla zcela jiná. Žena i muž, ve velkém počtu dělnických rodin i nezletilé děti, zde museli celý život tvrdě pracovat a oba dva přispívat do rodinného rozpočtu. Žena byla od této celoživotní dřiny osvobozena pouze v období mateřství, ale i to nebylo vždy pravidlem. Nestabilita dělnické rodiny byla dána zejména tradiční vysokou úmrtností, pracovními úrazy, ztrátou náboženské víry a alkoholismem, který jen zvětšoval primitivnost a hrubost otců velmi početných a chudých dělnických rodin. Tato primitivní hrubost a násilí byla často hrubší variantou patriarchální despotie v rodinách měšťanských.

Konec druhé světové války přinesl vlnu realizace porodů odkládaných za války. I v českých zemích přichází tzv. baby-boom. Prosazuje se neolokalita, což znamená, že se zakládají rodiny, které mají samostatnou domácnost v novém domě. Pro tuto rodinu se začíná používat pojem nukleární rodina, což je označení pro standardní způsob života vyspělých průmyslových civilizací v padesátých letech minulého století. (viz. schéma)

Obrázek 1 Schéma základní struktury rolí v nukleární rodině

	<i>instrumentální priorita</i>	<i>expresivní priorita</i>
<i>nadřazený</i>	otec (manžel)	matka (manželka)
<i>podřazený</i>	syn (bratr)	dcera (sestra)

Zdroj: Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 45, čerpáno z Parsons, Bales, 1955

Dalším pojmem, který se objevuje padesátých letech minulého století, je pojem rodina manželská. Základem takové rodiny (podle Wiliama J. Goodeho) je manželství. Sňatek uzavřený mezi mladým párem vzniká svobodnou volbou, bez vlivu příbuzenstva a s nepatrnou kontrolou ze strany rodičů. Předpokládá se, že základem vzájemné přitažlivosti je emocionální, nikoliv ekonomické uspokojení ze založeného svazku. Rodina manželská má i cestu z manželství prostřednictvím rozvodu a možnost nového

pokusu o opakované manželství. Významnou a základní roli zde hraje rovnost mezi mužem a ženou. W. J. Good byl přesvědčen, že manželský typ rodiny je ideálně vhodný pro průmyslové společnosti, které zažily na konci padesátých let minulého století velký rozmach.¹⁶

V šedesátých letech minulého století v bývalé Československé socialistické republice byla ženám předložena pracovní mobilizace jako cesta k dosažení rovnosti mezi mužem a ženou. Komunistická strana, která byla v této době u moci, nabídla ženě rovnou šanci na zaměstnání a rozsáhlý program na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou sítě školek a jeslí, které děti přijímaly od tří měsíců, kdy končila mateřská dovolená. Byl podporován názor, že sušené mléko je zdravější než mateřské, že dětský kolektiv v jeslích, vedených školenou pečovatelkou, je pro dítě lepší než diletantská výchova rodičů. Rodina tak začala ztrácet jednu ze svých základních funkcí, funkci výchovnou.

V sedmdesátých letech minulého století se v bývalé ČSSR začala vládní politika KSČ pomalu obracet. Ukázalo se totiž, že matky malých dětí mají v zaměstnání neustálé absence, protože jejich děti jsou neustále nemocné a i náklady na jedno místo v jeslích nebo v mateřských školách jsou neúměrně vysoké. A tak se znovu začalo objevovat již objevené, že malé dítě potřebuje ke správnému vývoji především svoji matku, což mělo za následek prodlužující se mateřskou dovolenou a podporu těch matek, které se rozhodly být s dětmi doma. Tehdejším vzorem našich pedagogů a psychologů bylo dílo Bowlbyho *Mateřská péče a duševní zdraví* (1951). Ve své knize Bowlby shrnuje svůj názor slovy: „Co pokládáme za podstatné pro mentální zdraví, je, že nemluvně a malé dítě by mělo žít ve vřelém, intimním a nepřerušovaném vztahu se svou matkou (anebo trvalou náhradou mateřské postavy, s někým, kdo o ně mateřsky pečuje), ve vztahu, jež oběma skýtá uspokojení a je jim zdrojem radosti.“¹⁷

V osmdesátých letech minulého století se vedle názoru, že dítě potřebuje matku, začíná objevovat názor, že žena patří do kuchyně, zde a vedle dítěte je její místo a ve veřejném sektoru je méněcenná. Mnoho žen se s tímto názorem plně neztotožnilo a tvrdilo, že pro rostoucí dítě naopak přináší matka, která je zaměstnaná a není s dítětem uzavřena mezi čtyřmi stěnami, daleko více podnětů z okolního světa, jež jsou pro výchovu nezletilého podstatné. Právě v tomto období tak vzniká nový typ rodiny a tou je rodina dvoukariérová. Jedná se o rodinu, kde se muž i žena věnují své kariéře a vykonávají své

---

¹⁶ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 49

¹⁷ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 156

profese, přičemž zároveň vychovávají dítě. Větší hmotné zdroje, které s sebou přináší výkon profese obou rodičů, pomohl rodičům podstatnou část břemene přesunout na placené služby. Kritickým okamžikem v takové rodině bylo rozhodnutí pro druhé dítě, což by vesměs znamenalo, že se své kariéry musí vzdát jeden z rodičů. Činily tak většinou ženy, ale pouze po dobu mateřské dovolené. Rozdíl byl zřejmý v porovnání s rodinami z dělnické třídy. V tomto případě se o dvoukariérové rodině nedalo hovořit. Zde byl model klasické rodiny zachován.

Je jasné, že s počtem růstu kvalifikovaných žen a nových technologií v průmyslu docházelo k velkým změnám, a to nejenom politickým, ke změnám v průmyslu, ale obzvláště ke změnám v postojích, které lidé ve společnosti doposud měli. Tyto změny neprobíhaly ve společnostech našeho kulturního okruhu souběžně a neprobíhaly stejně ani v různých společenských vrstvách téže společnosti. V období devadesátých let minulého století tak kulturními a již zmíněnými vlivy zeslábl tlak společnosti, který preferoval klasický model rodiny a mateřství a všeobecně závazný model rodiny, jak jsme ho znali doposud, zeslábl. Lidé s přicházejícími novými možnostmi (revoluční rok 1989) se rozhodovali dle svých vlastní představ. Ženy, jímž na jejich povolání a kariéře opravdu záleželo, se stále častěji rozhodovaly pro bezdětnost. Z tohoto důvodu došlo, prakticky ve všech společnostech našeho kulturního okruhu, k poklesu porodnosti. Značný pokles porodnosti v Evropě je dán podílem celoživotně bezdětných žen a párů, které se rozhodly mít pouze jedno dítě. (V letech předešlých bylo v rodinách samozřejmostí mít alespoň děti dvě.) V tomto období se objevuje ve Švédsku první idea, že role matky v domácnosti by mohla být zastoupena otcem. Otec by mohl takto převzít i hlavní péči o dítě. Skandinávský model rodiny tak kladl důraz na snahu, aby mateřské dávky byly nahrazeny dávkami rodičovskými. Méně rigidní dělení mužských a ženských rolí v rodině umožňuje přerušit otcova zaměstnání na několik let pro péči o rodinu a matce umožňuje se po kratší době vrátit zpět do zaměstnání. Tento model měl ve své době značně podpořit reprodukční strategii. Všeobecně lze říci, že rodinný cyklus ztratil na stereotypu a jednostrannosti. Celoživotní profesionální orientace muže a dilemata ženy, zda a na jak dlouho se obětovat svým dětem, měl v devadesátých letech minulého století za následek individualizaci rodinného života v dosud nebývalé míře.

Než se budu dále věnovat hlavním znakům současné rodiny, shrnu bych základní znaky, které charakterizovaly rodinu v minulosti:

- Padesátá léta minulého století – vzestup rozvodovosti, tzv. baby boom (následek poválečné euforie)
- Šedesátá léta minulého století – konec baby-boomu, sexuální revoluce a pokles porodnosti
- Sedmdesátá léta minulého století – odkládání rodičovství, zvyšování věku sňatku a rozvoj nesezdaného soužití
- Osmdesátá léta minulého století – realizace porodnosti mimo manželství, zvýšení rozvodovosti, rodiny s jedním rodičem a s dětmi
- Devadesátá léta minulého století – dvoukarierové rodiny, rodiny s jedním dítětem, častěji se objevují bezdětné páry

2.2 Současná rodina

Ráda bych začala tuto kapitolu trochu nezvykle, a to úvahami, které měli filosofové, sociologové a nám známí lidé o rodině a jejím konci, který byl dle jejich mínění neodvratitelný. Filosofové Řecka se tímto tématem zabírali již před začátkem našeho letopočtu a nebyli to pouze ti, kteří patřili ke škole cyniků, ale byl to i Platón (427-347 př. Kr.), jenž se o konci rodiny zmínil ve svém díle o ideálním státu. Dalším, kdo očekával konec rodiny, byl např. Thomaso Campanella (1568-1639) v knize O slunečním státu a Francois Fourier (1772-1837), učitel Comtův. Ani sociologové se však tématem konce rodiny nezačali zabírat nedávno. Oslabení tradičních mechanismů sociální kontroly v překotné urbanizaci a rozkolísání norem rodinného života ztrátou opory v náboženské víře, jež s sebou přinesla průmyslová revoluce, vedly některé autory z konce devatenáctého století k předpovědi kolapsu rodiny. Např. Marx a Engels v Komunistickém manifestu z roku 1948 předpokládají konec měšťanské rodiny jako součást své vize osvobození člověka. Dokonce i v porevolučním Rusku se začala propagovat tzv. „volná láska“, kterou člověk hledal, aby se zcela osvobodil o rodinného života a od rodiny, která ho svazovala svými pouty. Tento postoj preferovala v Rusku Alexandra Michajlovna Kollontajová. Svůj názor na rodinu a volnou lásku popsala ve svém spisu Cesta okřídlenému Erosu z roku 1925. U nás měl podobný názor na rodinu např. Stanislav Kostka Neumann v eseji Monogamie z roku 1932. Ve svých Dějinách ženy z roku 1932 vidí manželství bezmála jako zdroj všeho zla. Vzhledem k tomu, že tento názor byl ve své době ojedinělý, dovoluji si ze zmíněného díla S. K. Neumanna citovat: „Zastaralá instituce manželská spolu s dnešními poměry

hospodářskými, nechť k nuceným svazkům snubním a nemožnost nebo nesnadnost snubních svazků volných, společenská přetvářka lpějící na lživých a konvenčních formách, náboženské a morální poměry – to jsou příčiny obecné pohlavní bídy dnešní... Z této povahy soudobé lásky ... plynou tyto podmínky pro odstranění soudobé miserie pohlavní, pro osvobození života a zlidštění lásky: 1. Nový řád hospodářský a společenský, odstraňující soukromokapitalistické hospodářství a zrovnoprávňující ženu s mužem jako výrobní činitele.... 2. Svoboda lásky a svoboda mateřství v tom smyslu, že ani muži, ani ženy nemohou být k lásce nebo k snubnímu svazku donucováni nebo v něm násilně drženi, a že ženy nemohou být donucovány k mateřství, nepřejí-li si ho. 3. Nahrazení jednotlivé domácnosti podniky společenskými. 4. Pohlcení jednotlivé rodiny sociální pospolitostí ... 5. Pospolitá výchova dětí, plozených eugenicky na účet pospolitosti (státu). Konec anarchii rozmnožovací a výchovné ... To je ideál.“ (Neumann, 1932).

Zamyslíme-li se nad těmito názory nám známých osobností, nabudeme dojem, že rodina musela projít velkými změnami, které zákonitě vedly k jejímu zániku. Ale přes všechna tato proroctví rodina stále existuje a je hlavním a podstatným základem společnosti. Je však pravdou, že prošla velkými a zásadními změnami a že je s určitostí odlišná od rodiny, kterou znal např. S. K. Neumann.

Nejzásadnější proměnou prošla rodina po roce 1989. Důležitým aspektem, jež se podílel na přeměně podoby rodiny po roce 1989, byla i změna politického uspořádání společnosti. V souvislosti s ekonomickou a sociální transformací od centrálně řízené ekonomiky a společnosti k tržnímu prostředí a osobní odpovědnosti jednotlivce došlo po roce 1989 k velmi významným změnám v populačním vývoji i v postavení rodiny. V současnosti se česká společnost skokově přiblížila k západoevropským rodinným modelům a postupně tak přejímá i modely kulturní a společenské, které mají za následek zásadní změny v rodinném chování české populace. Charakteristické znaky těchto proměn jsou klesající porodnost, klesající sňatečnost, klesající úmrtnost a zároveň stoupající věk při prvním sňatku a prvním porodu.¹⁸

V současné společnosti je volba zaměstnání, kariéra, úspěch, ale i volba partnera a počtu dětí jen a pouze výsledkem rozhodnutí jedince nebo páru, který chce, nebo nechce založit rodinu. V české společnosti se stále děti rodí v naprosté většině z manželství. Počet narozených dětí ať z manželství, nebo z mimomanželského vztahu

---

¹⁸ Národní zpráva o rodině. Praha: MPSV, 2004

je jedním z determinantů věkové struktury a ovlivňuje proces stárnutí, který se dotýká všech stránek společenského, ale i ekonomického života společnosti. Počty sňatků se neustále snižují, např. v roce 2003 bylo uzavřeno nejméně sňatku od 1. světové války - tj. 48 943.

Manželství v dnešní podobě poskytuje oběma manželům stejné šance a možnosti, je však náročnější na komunikaci. Takové manželství je sice svazkem rovnoprávných partnerů, ale zároveň je zranitelnější a vyžaduje zralost obou partnerů. Nezanedbatelný vliv mají na manželství i vysoké finanční náklady na výchovu dětí a chod domácnosti. Zvláště pak pro rodiče s vyšším vzděláním nastává dilema, zda investovat do vlastní kariéry, která by měla do rodiny přinést vyšší počet finančních prostředků, nebo investovat do budoucí dětské kariéry, která se později snad zúročí. Výsledkem je zákonitě menší počet dětí v rodinách.

Ve společnosti existují mnohé faktory, které na uzavírání manželství a poté i zakládání rodin mají velký vliv, ať kladný či záporný. Výsledkem působení těchto faktorů jsou pak změny ve vytváření manželských svazků a změny ve fungování rodin. Vedle přirozené tradiční rodiny založené na manželství pak vznikají méně stabilní formy partnerského soužití, popř. rodiny dysfunkční, které neplní své funkce.

V následujícím přehledu bych ráda zmínila všechny společenské faktory, jež na současnou rodinu působí. Přehled různých faktorů z jednotlivých sfér společnosti ilustruje mimo jiné i jejich vzájemnou propojenost.

Ekonomická situace

- tržní prostředí zvyšuje nároky na pracovní výkon a pracovní čas, často na úkor času věnovaného rodině a výchově dětí
- cenový vývoj podporuje orientaci na zaměstnání jako zdroj rodinných (individuálních) financí
- situace na trhu s byty komplikuje zakládání rodin a manželství. Mladí lidé považují byt za jednu ze základních podmínek pro založení rodiny, pokud na ni rezignují, zvyšuje se disharmonie manželství
- nezaměstnanost snižuje životní úroveň rodin s dlouhodobě nezaměstnaným členem a přispívá k růstu napětí v rodině

Sociální podmínky

- v méně paternalistickém prostředí (v prostředí kde nepřevažují muži) vzrůstá pocit vlastní odpovědnosti, ale také nespokojenosti s vnějšími podmínkami pro rodinný život
- vzdělání a vysoká zaměstnanost žen snižuje jejich závislost na partnerovi a zvyšuje nároky na sladění rodinných a profesní zájmů
- zvýšila se mobilita jedinců, a tím pozvolna roste izolovanost členů rodiny
- po letech tzv. „vytlačení otců“ z podílu na výchově potomků a omezení jejich autority v rodině se jen pozvolna prosazují snahy o podstatně větší začlenění otců do péče o děti a do jejich výchovy
- mění se poměr mezi vlivem rodiny (nukleární a širší, příbuzenstva), tzv. „sousedských sítí“ a vrstevnických skupin. Vzrostl vliv rodičům konkurujících externalit, především elektronických médií a vrstevnických skupin, snížil se vliv širší rodiny, příbuzenstva a sousedů

Kulturní vlivy

- individualismus oslabuje vnitrorodinné vztahy
- mění se hodnota dítěte, mění se formy výchovy a tím i vztahy dětí (vnoučat) k rodičům (prarodičům)
- pragmatický pohled na svět ovlivňuje i rodinné chování na úkor některých „tradičních“ hodnot, které podporovaly rodinnou soudržnost
- spotřební orientace oslabují význam a motivační sílu rodinných hodnot a pout
- postavení ženy ve společnosti je ve smyslu reálné rovnoprávnosti
- změna paradigmatu výchovy s cílem na rozvoj individuality dítěte, jakožto nástroje k dosažení společenské úspěšnosti
- klima v médiích je zaměřeno spíše proti rodině, a to zejména v pořadech určených těm nejmenším

Demografické procesy

- zmenšování velikosti nukleární rodiny – zmenšování počtu dětí v rodině – zintenzivňuje, alespoň potencionálně, citové vazby v rodině
- zmenšováním počtu dětí v rodině se zmenšuje potencionální počet pečovatелů ve stáří

- vysoká rozvodovost snižuje počet dětí, po rozvodu se snižuje nebo mizí kontakt dítěte s jedním z rodičů, prarodičů¹⁹

Z výše uvedeného vyplývá, že problematika současné rodiny a její podpory je nám známa, nicméně je této problematice věnována malá pozornost, ať ze strany států, společnosti, ale i ze strany samotných účastníků těchto problémů, tj. členů rodiny. Často se dostává ke slovu spíše bagatelizace narůstajících problémů než seriózní úvahy nad významem rodiny a možnosti podpory její prosperity.

Ve většině evropských zemí a stejně tak i v České republice hraje jednu z hlavních rolí v problematice fungování současné rodiny slučitelnost rodičovské a profesní role, a to zejména v rodinách s dětmi, jejichž rodiče dosáhli vyššího vzdělání. Na jedné straně možnost dosažení stejného vzdělání mužů i žen umožňuje oběma pohlavím stejně slibné šance profesní kariéry, na druhé straně předpokládá její kontinuální vývoj u mužů a diskontinuální vývoj u žen. Tento fakt má za následek vzrůstající procento dobrovolné bezdětnosti a prokazatelně negativní vliv na rozhodování partnerů, zda si pořídit další dítě, a to zejména u žen se středoškolským a vysokoškolským vzděláním.

Řešení tak základního problému, jakým rodina je, je prakticky ponecháno na nákladech a režii rodičů, chybí dostatečná vstřícnost státu, soukromého sektoru a i částečná podpora mladého páru a mladých rodin ze strany občanské společnosti.

Málokdo si dnes uvědomuje, že rodina je základem společnosti a jaká je rodina takový je stát. Soudržná rodina je nezbytným předpokladem existence soudržné společnosti. V současnosti se však do rozporu s touto přirozenou rolí rodiny dostává zvýšená orientace na individualitu, profesní seberealizaci, výkon a flexibilitu. To má vliv na vztahy mezi partnery a mezi generacemi v rodině. Ačkoliv doposud převládají ve většině rodin vztahy vzájemného respektu a podpory, dochází ke změnám naznačujícím, že existuje reálné nebezpečí jejich oslabování. Žádoucí odpovědnost za zabezpečení (jak psychické, fyzické, ale i finanční), potřeb dalších členů rodiny, a to nejen mezi partnery, ale i ve smyslu mezigenerační solidarity, se stává břemenem pro lidi vytížené profesními a jinými povinnostmi.

Soudržná rodina stále představuje důležitý zdroj ochrany při nepříznivé situaci, naplňuje emocionální a vztahové potřeby ohroženého jedince a nabízí pozitivní stimulaci osobnostního vývoje jednotlivce. V takové rodině jsou její členové schopni

---

¹⁹ Národní zpráva o rodině . Praha: MPSV, 2004

zvládat vyšší míru zátěže. Dosahují lepších výsledků v oblasti vývoje emočního a vzdělanostního. Taková rodina zvyšuje životní šance všech svých členů.

Bohužel, ne všechny rodiny v naší současné společnosti plní své funkce dostatečně. Ne každá rodina je typem rodiny soudržné a ne každé dítě, které vyrůstá v této rodině, je šťastné.

2.3 Rodinné prostředí současné rodiny

Jak jsem již zmínila, jednotlivé rodiny se mezi sebou liší, a to nejen tím, jaké jsou vztahy mezi jednotlivými členy, jak se k sobě chovají, jak řeší své problémy, které v rodině vznikají, ale také tím, jak se vyrovnávají s nepříjemnými, ale i s příjemnými životními situacemi, jenž ovlivňují chod rodiny a domácnosti. Podle toho je můžeme rozdělit do tří hlavních typů:

Harmonická rodina

Uspokojuje všechny potřeby svých členů, poskytuje výchovnou péči a výchovu dětem, projevuje o děti patřičný zájem. Charakteristická je vzájemná důvěra, pochopení, pomoc v obtížných situacích a v neposlední řadě pěkné vztahy mezi jednotlivými členy. V takových rodinách méně často dochází k rozvatům, které je nutné řešit radikální způsobem, např. rozvodem.

Konsolidovaná rodina

Je takovým typem rodiny, která navenek působí harmonickým dojmem. Tato rodina materiálně zabezpečuje všechny potřeby svých členů. Ve skutečnosti však neplní základní potřebu citové odezvy dětí. V těžkých nebo kritických chvílích nedokáže pomoci svým členům.

Dysfunkční rodina

Tato rodina neplní své funkce. Většinou je dán tento fakt tím, že mezi rodiči existují zásadní rozpory a nesoulad, který negativně ovlivňuje děti zde žijící. Patří sem většinou rodiny s napjatou atmosférou, pramenící z rodinných rozvatů, které často bývají příčinou psychického strádání, různých nervových obtíží a stresů. Charakteristickým rysem takové rodiny je nezájem o děti, špatné zacházení, domácí násilí, páchané ať na dětech, či na partnerovi. Ve větší míře jsou to rodiny alkoholiků, toxikomanů a v neposlední řadě prostitutek či rodičů s nízkým IQ.²⁰

---

²⁰ Mazánková, L., Nevoránek, J., Řehoř, A. Kapitoly ze sociologie rodiny II. Brno: IMS, 2004, s. 10

Ideál klasické rodiny, která byla sevřena do poměrně úzkého rámce, kterému se měl jednatlivec přizpůsobit, která vyžadovala od partnerů celoživotní monogamní vztah a kde byly jasně vymezeny role muže a ženy, jež se navzájem doplňovaly, pomalu mizí. Jasně vytyčené bariéry klasické rodiny, kde muž zajišťoval rodinu finančně a žena se starala o domácnost a děti, se stále uvolňují. Ideál rodiny se dvěma rodiči není v reálném životě vždy naplňován, ale přesto má svůj stálý význam. Kvalitní vztah mezi rodiči je modelem, podle něhož se děti učí vytvářet své budoucí vztahy. Proto by měly děti vnímat cit, vzájemnou podporu a spolupráci v rodině i dobré vztahy rodiny a širšího okolí.

Jak již bylo zmíněno, stále častěji se v naší hektické společnosti objevují rodiny s jedním rodičem, tzv. neúplné rodiny. Převážná většina rodin s jedním rodičem jsou osamělé matky:

- osamělé matky, kterým manžel zemřel, tedy vdovy s dětmi. Společenské postoje jsou vůči těmto neúplným rodinám shovívavé, spíše litující. Společnost těmto rodinám vychází vstříc
- osamělé matky, které mají děti z rozpadlého manželství. Společenské postoje vůči těmto osamělým matkám jsou různorodé. Na jedné straně moralizující, na straně druhé lze slyšet názor, že je lepší konfliktní vztah, který dítěti neprospívá, ukončit. Dítě pak vyrůstá v neúplné rodině, ale v relativním klidu
- osamělé matky, které chtějí být záměrně svobodné a dítě mají s mužem, s nímž nikdy nepočítaly pro trvalý vztah

Na skupinu osamělých otců není naše společnost zatím dostatečně připravena, ale i tyto možnosti a případy mohou nastat a objevují se. Musíme si přiznat, že stále častěji. Osamělým otcem se muž stává většinou tehdy, když matka dítěti zemře, opustí rodinu nebo je zcela vyřazena z péče o rodinu. Většinou se tak stává po rozvodu manželů, kdy je nezletilé dítě svěřeno do péče otci.

Dalším formou rodinného uspořádání, které je v současnosti velmi frekventované, je nevlastní rodina. Termín nevlastní rodina označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku alespoň jednoho z rodičů. Se zvýšeným počtem rozvodů se nevlastní rodina stává jednou z nejčastějších forem rodinného prostředí. V těchto rodinách patří k základním problémům vztah nevlastního rodiče k dítěti partnera z předchozího

manželství. Názory psychologů se shodují v tom, že nevlastní rodič má spíše fungovat jako přítel a rádce, jenž se nesnaží zcela nahradit úlohu chybějícího vlastního rodiče.

V neposlední řadě je nezbytné zmínit se o další formě rodinného uspořádání, jež se v dnešní době stává stále častější, a tou je náhradní rodinná péče. Jejím účelem je poskytnout dětem, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, chybějící péči rodičů. Formy náhradní rodinné péče se od sebe navzájem liší právními důsledky. U osvojení dochází k přijetí cizího dítěte náhradními rodiči v takové právní, citové a sociální rovině, že vznikají vazby shodné jako mezi biologickými rodiči a dětmi. Na rozdíl od pěstounské péče zde zletilostí dítěte nedochází k zániku osvojení. Do pěstounské péče jsou umisťovány děti, které nemohou být různých důvodů osvojeny. Zprostředkování náhradní rodinné péče vykonává prostřednictvím zákonem stanovených orgánů stát. O osvojení, resp. o svěření dítěte do pěstounské péče, rozhoduje výhradně soud. Velkým problémem, týkajícím se osvojení, jsou průtahy v soudním řízení o tzv. právním uvolnění dětí. Dlouhodobým problémem je pak malý zájem žadatelů přijmout do náhradní rodinné péče děti etnicky odlišné, děti se zdravotním postižením, děti drogově závislých rodičů, děti vyšších věkových kategorií, děti s výchovnými problémy a velké sourozenecké skupiny.

Dalšími typy současných rodin, o kterých bych se ráda okrajově zmínila, jsou tzv. rodiny se specifickou potřebou. K těmto typům rodin patří zejména:

- vícedětné rodiny
- rodiny se členem se zdravotním postižením
- romské rodiny
- rodiny přistěhovalců²¹

Z výše zmíněného jasně vyplývá, že tvář rodiny v současnosti poznamenala celá řada důležitých momentů. Proto bych ráda na závěr shrnula pár zásadních skutečností, které současnou rodinu charakterizují:

- Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce. V plné kompetenci rodiny zůstaly pouze některé z nich. Snad proto se někdy ozývají hlasy o její možné krizi, přežití či konci.
- Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu, vytváření manželských rodin je tak provázáno značnou volností. Legalizace partnerského

---

²¹ Národní koncepce rodinné politiky. Praha: MPSV, 2005

soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl rodin založených na soužití partnerů bez uzavření manželství.

- Snižuje se stabilita rodiny. V posledních desetiletích z řady důvodů, objektivních i subjektivních, dochází k nárůstu rozvodovosti. Přibližně 40 % manželství dnes končí rozvodem, většina rozváděných manželství má děti.
- Mění se celková struktura rodiny. Klesá nejen počet dětí v rodině, ale omezuje se také vícegenerační soužití. Narůstá počet lidí žijících v jednočlenných domácnostech.
- Rozvoj zaznamenává antikoncepce a plánované rodičovství. Ubývá tzv. nechtěných těhotenství.
- Prodlužuje se délka života, a tím i trvání rodiny po odchodu dětí. Delší je i doba, po kterou žijí rodiče s dětmi ve společné domácnosti.
- K proměnám dochází v organizaci rodinného cyklu. Rodiči se stávají osoby ve vyšším věku, děti se začínají rodit teprve až po určité době trvání manželství či partnerského soužití. Prarodiči se tak stávají stále starší osoby, které jsou vzhledem ke změnám v důchodové praxi velmi často ještě zapojeny do pracovního procesu.
- Zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu, v důsledku toho se zkracuje čas strávený s dětmi a s ostatními členy rodiny.
- Přibývá dvoukariérových manželství v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti, a tím i zaměstnanosti žen.²²

2.4 Dílčí závěr

Řada autorů se snaží vysvětlit současnou situaci rodiny jako její krizi. Zdůvodňují toto tvrzení řadou nepříznivých demografických ukazatelů, jakými jsou vysoká rozvodovost, zvyšující se počty neúplných rodin a dětí narozených mimo manželství, dále zvyšujícími se počty týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí, především v rodině samé, vysokou sebevražedností dětí a mladistvích, jejich kriminalitou, narůstající agresivitou a dalšími společensky nežádoucími jevy.

Zdůrazňována je rovněž nepříznivá ekonomická situace mladých rodin, především trvalý nedostatek bytů a nezaměstnanost.

---

²² Kraus, B., Poláčková, V. Člověk – prostředí – výchova, Brno: Paido, 2001, s. 41-42

Poukázáno bývá také na narušení tradičních forem rodinného soužití a upuštění od klasické dominantní role muže, na relativní ekonomickou samostatnost žen, matek, na vyšší frekvenci mimomanželských sexuálních vztahů a nadměrnou toleranci vůči nim, nedostatek opravdové lásky a náboženského cítění.

Málokteří z nás si stále neuvědomují, že v dysfunkční rodině mnohdy začíná destrukce přirozeného světa dětí, jež se může stát poruchou lidské existence a jež se pak ve své budoucnosti může promítnout do jejich budoucího jednání a cítění. O to naléhavěji zaznívá Helusovo memento, ve kterém se praví, že „ohrožené dítě potenciálně ohrožuje svět – může z něho totiž vyrůst člověk, který nejenže se nebude podílet na stavbě tohoto světa, protože se tomu nenaučil, ale který bude jeho zkázou, protože ho nenávidí za všechny křivdy, které mu způsobil.“²³

Přes všechny tyto skutečnosti jsem přesvědčena, že nejde o krizi rodiny, ale o její adaptační proces – a to často ve velmi složitých a náročných podmínkách. Svědčí o tom i schopnost rodiny odolat všestrannému útoku, který je veden proti ní. A přes všechny tyto její proměny a všechny útoky, jež jsou vedeny proti současné rodině, se svým způsobem tyto nám nejužší vztahy zpevnily, a to především „útekem“ do její intimity a posilováním její obranyschopnosti proti nejrůznějším tlakům zvenčí.

---

²³ Helus, Z. Vyznat se v dětech. Praha: SPN, 1984

3. Demografické údaje o rodině

3.1 Pokles porodnosti

Česká populace, tak jako většina populace v Evropě, stárne, jelikož klesá porodnost. Počet obyvatelstva se postupně snižuje.

Jak již bylo zmíněno, rodina se z lidského páru stává až narozením prvního dítěte. Na rozdíl od domácnosti, kterou mohou tvořit a často také tvoří i lidé žijící v páru opačného i stejného pohlaví a jež se zakládá také soužitím jiné, větší skupiny osob, ať už pokrevně spjatých, či nikoliv, pro rodinu je tzv. svazek krve definující vlastností. Soudobá sociologie však svými výzkumy došla k závěru, že mateřství se změnilo pro většinu žen z fatálního údělu na akt vědomé volby.

Na rozdíl od volby školy, profesionální orientace, zaměstnání a manželského partnera oprava jednou učiněného rozhodnutí, zda mít, nebo nemít dítě, není možná. Dítě se nedá vzít zpět nebo vyměnit za jiné. Studie sociálních determinant vyjednávání v páru o rozhodnutí k rodičovství nejsou četné a orientují se výhradně na konflikt mezi mateřstvím a kariérou ženy.

K dalším důvodům poklesu porodnosti patří kromě již zmíněného konfliktu volby mezi dítětem a kariérou např.:

- Ekonomické důvody
- Mladí lidé později zakládají rodiny a odkládají rodičovství na dobu pozdější. Zde hrozí riziko, že se takto dlouhodobě plánované rodičovství stane u starších párů pouze snem o chtěném dítěti (větší riziko neplodnosti u starších párů).
- Dochází ke změnám v hodnotovém systému u většiny mladých párů – dítě je vnímáno jako překážka. Stále více mladých lidí odvozuje své já nikoli od rodiny, manželky a dětí, ale od svého postavení v zaměstnání a konzumních možnostech, které se s narozením dítěte zmenšují.
- Postupně narůstá mužská neplodnost, která je v současnosti považována za civilizační chorobu.

Tabulka 1 Údaj o narozených dětech v České republice:

Rok	Počet narozených dětí	Narozené v manželství	Narozené mimo manželství
1922	256 000	-	-
1946	208 000	-	-
1965	147 438	-	-
1974	194 215	185 778	8 437
1975	191 776	183 099	8 677
1976	187 378	178 968	8 410
1977	181 763	173 412	8 351
1979	172 112	163 453	8 659
1989	128 356	118 215	10 141
1990	130 564	119 397	11 167
1991	129 354	116 651	12 703
1992	121 705	108 215	13 008
1993	121 025	105 702	15 323
1994	106 579	91 072	15 507
1995	96 097	81 150	14 947
1996	90 446	75 158	15 288
1997	90 657	74 532	16 125
1998	90 535	73 326	17 209
1999	89 471	71 045	18 426
2000	90 910	71 118	19 792
2001	90 715	69 439	21 276
2002	92 786	69 327	23 459

Zdroj: Statistická ročenka ČR. Praha: ČSÚ, 2003, s. 119

Mezi velmi podstatné faktory, které ovlivňují procento klesající porodnosti, patří i dvě skupiny skrytých faktorů, jež pokles porodnosti ovlivňují nepřímo. Především ve všech západních společnostech přibývalo procento homosexuálů a homosexuálních párů. Až do počátku sedmdesátých let minulého století panovala shoda, že homosexuálních jedinců je v populaci 3 – 5 %. V současnosti se odhady podílu homosexuálů zvýšily na 16 – 20 % mezi muži a na 12 – 15 % mezi ženami.

Druhým takovým skrytým faktorem, jenž ovlivňuje pokles porodnosti v naší společnosti, je velmi častá orientace na nerodinný život a zvýšení podílu celoživotně bezdětných osamělých žen.²⁴

A tak se nám právem může zdát, že se dnešní společnost ocitla v tzv. začarovaném kruhu: čím méně se ve společnosti rodí dětí, tím jsou vzácnější – tím větších společenských oprávněních se jim dostává a tím jsou nákladnější. Čím jsou ale děti nákladnější, tím méně si jich člověk může dovolit, a tím méně se jich tedy ve společnosti rodí.

²⁴Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 208

3.2 Zvýšení průměrného věku matek při narození prvního dítěte

Zvýšení průměrného věku matek při narození prvního dítěte ovlivňují různé faktory. K nejčastějším však v naší společnosti patří tyto:

- výrazně vzrostl věk snoubenců, např. v roce 1998 v České republice byl průměrný věk snoubenců při uzavírání prvního sňatku u žen 21 roků a mužů 23 roků, a tím se zvýšil i průměrný věk matek při narození prvního dítěte
- mladí lidé zakládají rodiny později, a to nejen z důvodů ekonomických, ale i sociálních
- mladé páry nemohou spoléhat na podporu rodičů
- podpora státu je nedostatečná – ztížila se např. bytová otázka
- nedostatek práce na částečný úvazek, ženy v zahraničí běžně pracují na částečný úvazek
- současné mladé ženy jsou emancipovanější – nepotřebují iluzi manželské jistoty a ekonomického zázemí, umějí své dítě uživit samy
- dnešní moderní ženy mají potřebu se realizovat, studovat, cestovat a až v pozdějším věku plánují mateřství.²⁵

V současné moderní a hektické době je na člověka neustále vyvíjen velký tlak na výkon v zaměstnání, neustále se zostřuje konkurence na trhu práce a v podnikání. Tento tlak má velký vliv na vnitřní uspořádání v rodině. Stále funguje typ manželství a rodin, které dokáží ocenit výhody konzervativního modelu, ve kterém si žena bere muže usilujícího o kariéru, jenž počítá s tím, že mu bude jeho manželka po řadu let vytvářet poklidné zázemí a seberealizaci najde při výchově dětí a pečování o domácnost. Idea takového obětování všeho pro maximální úspěch (muže a rodiny), nejvyšší příjem a větší konsum byla a je stále více zpochybňována.

Současné mladé ženy upouští od tohoto modelu rodiny a manželství. Stále větší počet mladých žen studuje, buduje si vlastní kariéru, díky které jsou finančně nezávislé, věnují se svým koníčkům a svému vlastnímu „já“. Praktickým výsledkem takového života je potom odkládání mateřství. Průměrný věk prvorodiček se zvýšil oproti padesátým létům v průměru o pět let a v řadě společností překročil 27 let. Stále více žen si dovolilo mateřství až poté, co se etablovaly v profesi a dosáhly plánovaného

---

²⁵ Statistická ročenka ČR. Praha: ČSÚ, 2003, s. 114

úspěchu, což mělo za následek snížení celkové porodnosti, jelikož mnohé z plánovaných dětí se již vůbec nenarodily.²⁶

Jako příklad bych uvedla názor gynekologa pan doktora Dvořáka, který říká: „Většina žen, které odkládají první těhotenství, po dítěti zatouží po třicítce. V tomto věku však už pro ně není snadné najít partnera, který by vyhověl jejich nárokům. Nejen proto, že zralá žena má o něm zralé představy, ale i proto, že těch zajímavých obvykle není mnoho volných. Také není úplně snadné se s takovým mužem seznámit. A už vůbec není snadné se navzájem přizpůsobit. I to jsou důvody, proč stále stoupá průměrný věk žen, které porodí první dítě, a proč zejména bude stále ještě stoupat. Kuriózní případy jsou příběhy manažerek, inteligentních, schopných a výkonných žen, které se rozhodnou, že si pořídí dítě,“ říká doktor Dvořák. „Najdou si partnera, jenže pak ne a ne přijít do jiného stavu, i když by to podle doktorů neměl být problém. Překvapeně zjišťují, že se těhotenství nedá naplánovat jako dovolená. A že je asi dobré neztratit pokoru před tím, co je nepochybnou součástí geniálního chodu přírody.“²⁷

Pro zajímavost bych ráda citovala názor levicového intelektuála a surrealisty Bohuslava Brouka: „Ženu je sice třeba zbavit hmotné nadvlády mužovy, ale prvenství ve věcech sociálních a kulturních náleží muži, zúčastněnému ve výrobním procesu. Ženě, která byla přechodně také zatažena do výroby, přísluší opět v budoucnu stále povolání mateřské, k němuž je celou svou strukturou určena. ... Zdánlivý úspěch emancipace v tom, že byla prosazena ženská aktivita v práci a společnosti, zhysterisoval toliko ve skutečnosti psychosní povahu ženy, čímž její duševní rovnováze jen uškodil...“²⁸ Tento názor na ženu a potažmo i na vnitřní uspořádání rodiny byl aktuální v padesátých letech minulého století. Přesto, že se s tímto názorem z let minulých neztotožňuji, uvedla jsem ho, protože se domnívám, že i v současné společnosti můžeme nalézt ne jednoho muže a ne jednu fungující rodinu, která se s tímto názorem ztotožňuje.

---

²⁶ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 170

²⁷ Veselý, P. Deník PRÁVO, ze dne 7.2.2006

²⁸ Brouk, B., 1931, v díle Možného, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 2002, s. 153

Tabulka 2 Průměrný věk matek při narození prvního dítěte

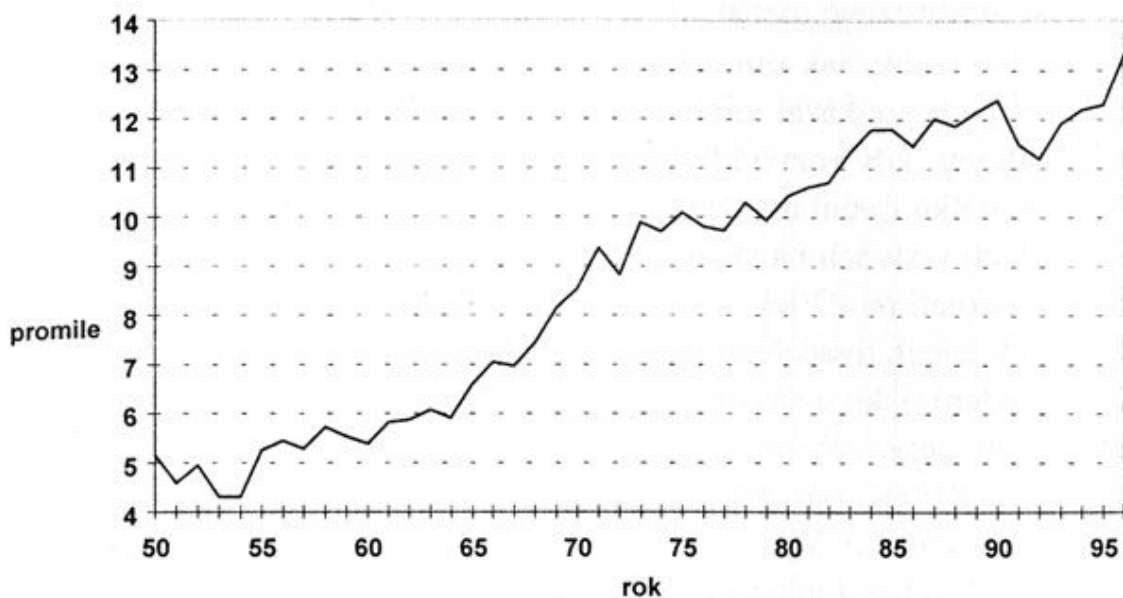
Rok	Věk prvorodiček
1970	22,5
1981	24,4
1991	24,2
1992	24,8
1993	25,4
1994	25,4
1995	25,8
1996	26,1
1997	26,4
1998	26,6
1999	26,9
2000	27,2
2002	28,5

Zdroj: Statistická ročenka ČR. Praha: ČSÚ, 2003, s. 116

3.3 Rozvodovost

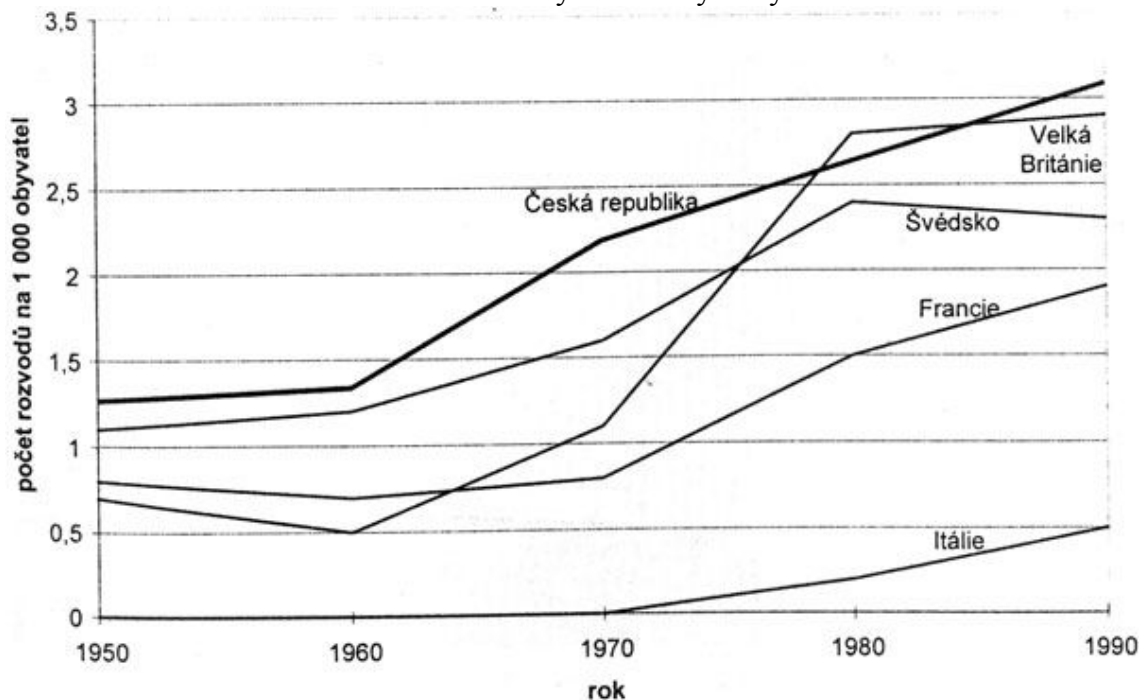
Vysoká rozvodovost je dlouhodobým rysem současné společnosti. Česká populace ve svém rozvodovém chování zhruba sleduje vzorce chování typické pro celou Evropu a v širším slova smyslu pro celou západní civilizaci (viz. obrázek 2).

Obrázek 2 Míra rozvodovosti manželství v ČR (1950-1995)
(počet rozvodů na 1000 existujících manželství)

Zdroj: Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 177

Obrázek 3 Počet rozvodů na 1000 obyvatel ve vybraných zemích

Zdroj: Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 177

Pravděpodobnost, zda manželství skončí rozvodem, je ovlivněna dvěma skrytými faktory. Prvním faktorem je doba, jež v průměru uplyne, než manželství skončí jiným způsobem, jmenovitě úmrtím jednoho z manželů. Lidé v tradiční společnosti se mohli méně rozvádět už proto, že při vysoké úmrtnosti bylo už po relativně krátké době manželství ukončeno smrtí jednoho z manželů.

Faktorem druhým je tato skutečnost: aby bylo možno manželství rozvést, je zapotřebí je nejdříve uzavřít. Ve společnostech, kde zůstává vysoký podíl celoživotně svobodných, trvale ovdovělých, párů žijících na tzv. „psí knížku“, v takové společnosti žije méně lidí v manželství a i rozvodovost je přirozeně menší. Na tyto dva faktory, které zkreslují míru rozvodovosti a bývají často přehlíženy, poukázal anglický historik Lawrence Stone²⁹.

Tak jak se naše společnost proměňuje ve společnost evropskou a naše hospodářství v hospodářství tržní, mění se i vlivy ovlivňující vnitřní rodinné klima i strategie manželů, jež nakonec vedou k zachování, nebo ke ztroskotání manželství.

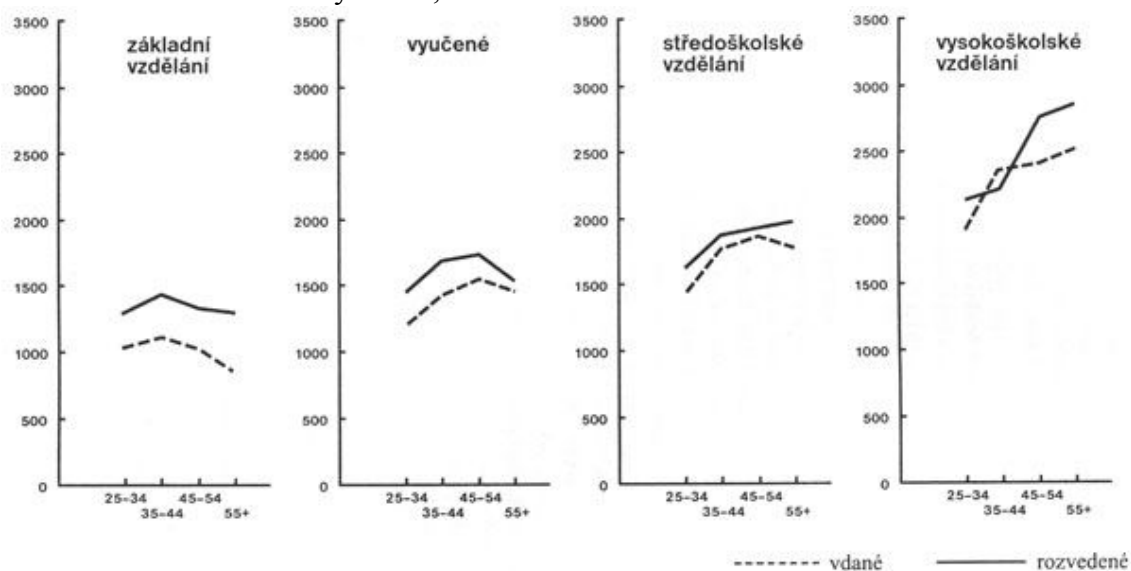
²⁹ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 176-177

Nejčastěji sledované důvody rozvodů v současné společnosti jsou:

Socioekonomický status

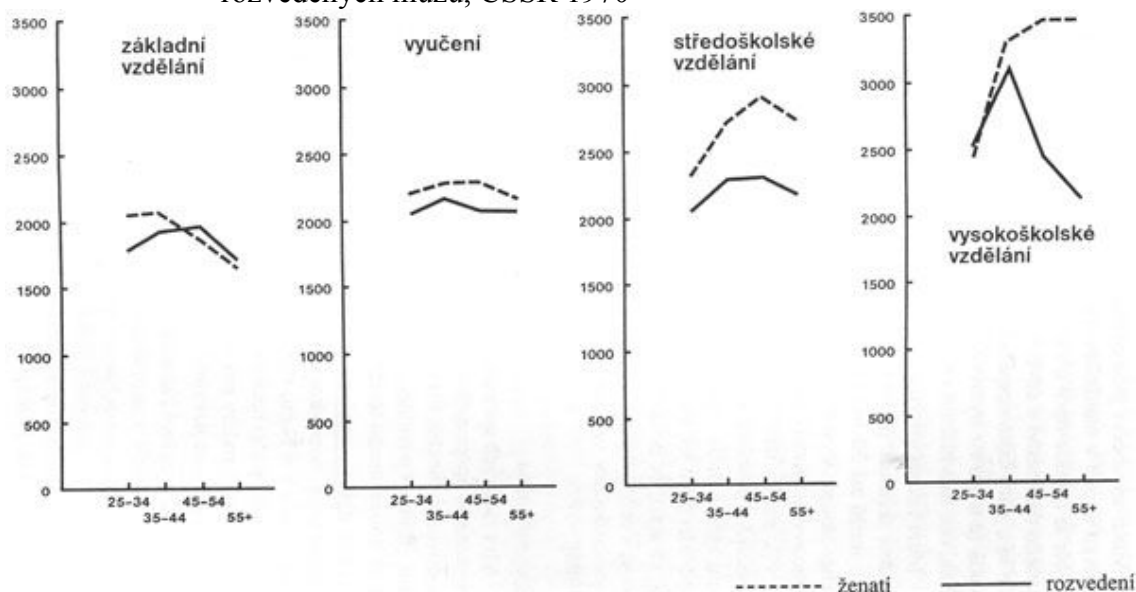
Nejčastěji se zde hovoří o třech vlivech: vzdělání, povolání a příjem. V poslední době se zde objevuje i tzv. kognitivní status – IQ. Můžeme tak říci, že se stoupajícím vzděláním rozvodovost stoupá. Zaměstnané ženy se více rozvádějí. Určitá povolání zvyšují riziko rozvodovosti. Čím vyšší má žena příjem, tím stabilnější je manželství, ovšem jak se její příjem blíží příjmu mužovu anebo jej překračuje, stabilita manželství je křehčí.

Obrázek 4 Průměrná hrubá mzda podle vzdělání a věkových skupin u vdaných a rozvedených žen, ČSSR 1970

Zdroj: Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 190

Obrázek 5 Průměrná hrubá mzda podle vzdělání a věkových skupin u ženatých a rozvedených mužů, ČSSR 1970

Zdroj: Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 191

Věk vstupu do manželství

Sňatek uzavřený před dosažením 19 let je nejsilnějším prediktorem neúspěšnosti manželství. Na tento faktor narazili už Hornell Hart a Wilmer Schields ve studiích z konce dvacátých let minulého století. U nás byl tento prediktor neúspěšnosti manželství opakovaně potvrzen ve studiích Libora Musila z roku 1982.

Mezi věkem a pravděpodobností rozvodu neexistuje lineární závislost. Po překročení určitého věku (u žen asi 28 a u mužů 30 let) pravděpodobnost rozvodu prvního sňatku opět lehce stoupá. Vysvětlení je jednoduché. Snoubenci vyššího věku si už vypracovali svůj nezávislý životní styl, kterého se nedokáží zbavit.

Etnicita a rasa

Socioekonomické tlaky, vysvětlitelné rasovou diskriminací, vedou k nižšímu asocioekonomickému státu, jenž zvyšuje fertilitu – zejména počet nechtěných, nemanželských a adolescentních těhotenství. Velké rodiny pak dále snižují ekonomické šance a okruh příčin a následků se uzavírá. Např. Moynihanova teorie vysvětluje nestabilitu etnicky rozdílných rodin tím, že takové rodiny podporují machismus mužů, přetěžují ženy, a tak vytváří nestabilní rodinné klima.

Děti

Stará moudrost říká, že děti drží manželství pohromadě. Výzkumy to zhruba potvrzují. Platí to spolehlivě alespoň v tom smyslu, že bezdětná manželství se snadněji

rozdávějí. Ale i přes všechna úskalí a následky, které rozvod celé rodině, ale obzvláště dětem přináší, má vysoký podíl rozvádějících se párů nezletilé děti.

Doba trvání manželství

Všeobecně platí, že čím déle manželství trvá, tím pravděpodobněji bude trvat i dále.

Město – venkov

Městské populace se všude na světě rozvádějí víc než populace venkovské.

Náboženství

Všude ve světě má náboženské vyznání manželů vliv na stabilitu jejich sňatku. Katolíci se rozvádějí méně než protestanti a ti méně než bezvěrci. Nejpevnější jsou manželství ortodoxních židů. Smíšená manželství nejsou tak stabilní jako manželství nábožensky homogenní.

Dědičnost rozvodovosti

Děti z rozvedených manželství mají o něco zvýšenou pravděpodobnost vlastního rozvodu, je to ale silně ovlivněno i věkem, kdy se rodiče rozvedli, a také pohlavím dítěte.

Pořadí manželství

Opakované manželství je shledáváno vesměs o něco málo náchylnějším k rozvodu než manželství první, a čím vyšší pořadí uzavřeného manželství, tím silnější je tato tendence³⁰.

Tabulka 3 Růst rozvodovosti v České republice

Rok	Počet rozvodů
1970	21 516
1975	16 154
1980	27 218
1985	30 489
1990	32 055
1995	31 135
1996	33 113
1997	32 465
1998	32 363
1999	23 657
2000	29 704
2001	31 586
2002	31 758

Zdroj: Statistická ročenka ČR. Praha: ČSÚ, 2003, s. 116

³⁰ Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 187 – 194

3.4 Dílčí závěr

Problematiku manželství, sňatečného věku, natality a další otázky spojené s fenoménem rodiny, zkoumá demografie. Sňatek, manželství a rodina, to nebyla jen otázka věku a sociálního postavení snoubenců, sňatek nemotivoval a nemotivuje jen ke změně bydliště, příjmení nebo plození potomků. Dějiny manželství nebudí zájem jen z hlediska délky trvání, počtu narozených a žijících potomků. Manželství jako takové je stav vyznačující se specifickou emoční identitou. Rodina vždy byla záležitostí společně žijících osob, z nichž každá měla a má svůj vnitřní svět.

Vyspělá postindustriální společnost stárne, demografové hovoří o krizi rodiny, kdy se mění tradiční mužské a ženské role. Dále klesá natalita, porodů je méně, a to v důsledku vzestupu účinné antikoncepce na trhu či plánovaného rodičovství. Průměrný věk prvorodiček se zvyšuje. Přibývá žen, pro které je mateřství hrozivým a nechtěným faktem. Počet rozvodů stoupá, zatímco počet sňatků klesá, nesezdaná soužití nahrazují manželství a klasickou rodinu. Začíná převažovat procento dětí narozených svobodným matkám, roste procento dětí nevychovaných vlastními rodiči, statistickým pojmem se v současnosti stává domácnost, nikoli rodina.

Tabulka 4 Demografické údaje o rodině k 31. 3. 2004

	1. čtvrtletí 2003	1. čtvrtletí 2004
počet sňatků	6 193	5 452
počet rozvodů	7 824	9 029
narozené děti	22 529	23 494
zemřelí	31 071	27 703
přistěhovaní	12 198	16 974
vystěhovaní	10 678	14 052
interrupce	11 339	10 460
počet obyvatel	10 196 301	10 210 168

Zdroj: Statistická ročenka ČR. Praha: ČSÚ, 2004

4. Rodina a právní předpisy

4.1 Současné právní normy

Při výčtu všech současných závazných právních norem, které se bezprostředně dotýkají rodinného soužití nebo nezletilých dětí, bychom měli začít u zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky.

Dále je pak významným dokumentem Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

Pro nám danou problematiku je jednou z nejdůležitějších norem Úmluva o právech dítěte, která byla přijata Chartou Spojených národů v New Yorku dne 20. 11. 1989 a Česká republika ji ratifikovala v lednu roku 1991. Velmi důležité je připomenout si, že všechny ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou závazné a mají přednost před zákonem.

Z požadavků zakotvených v Úmluvě o právech dítěte vychází Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů a doplňků.

S tímto výše citovaným zákonem pak souvisí celá řada dalších předpisů, zejména pak Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

K neméně známým úmluvám souvisejícím s rodinným právem patří např. Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, která byla vydána v Haagu dne 25. října 1980, nebo Úmluva o vymáhání výživného v cizině, která byla podepsána v Haagu dne 6. února 1975.

Dále bych ráda uvedla nejdůležitější z již zmíněných právních norem, které se dotýkají rodiny a rodinného (manželského) soužití, zvláště pak nezletilých dětí, které jsou v rodinách vychovávány.

Listina základních práv a svobod

V článku č. 32 odst. 1, je definováno, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

V článku č. 32 odst. 4, je definováno, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být

omezena a nezletilé děti mohou být odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

V článku č. 32 odst. 5, je napsáno, že rodiče, kteří pečují o dítě, mají právo na pomoc státu.

Úmluva o právech dítěte

V článku č. 3 odst. 1, se říká, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejným nebo soukromým zařízením sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.

V článku č. 3 odst. 2, se říká, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právě za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.

V článku č. 18 odst. 1, se říká, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.

Zákon o rodině

Zmíněný zákon č. 94/1963Sb. se skládá, pomineme-li závěrečná ustanovení, ze tří částí. První z nich upravuje manželství, druhá vztahy mezi rodiči a dětmi a třetí výživné.

Část první můžeme rozdělit na tyto části:

- vznik manželství
- neplatnost a neexistence manželství
- vztahy mezi manžely
- rozvod manželství

Část druhou můžeme rozdělit na tyto části:

- rodičovská zodpovědnost
- výchovná opatření
- určování otcovství
- osvojení, poručenství, opatrovnictví

Část třetí můžeme rozdělit na tyto části:

- vzájemná vyživovací povinnost rodičů
- vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými
- vyživovací povinnost mezi manžely
- výživné rozvedeného manžela
- příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce
- společná ustanovení u výživném

Trestně právní ochrana rodiny

Nejdůležitějším předpisem z pohledu trestněprávní ochrany rodiny je zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, který je základním pramenem trestního práva hmotného. Zaměříme se nyní blíže na skutkové podstaty některých trestných činů ohrožujících rodinu:

§ 212 trestního zákona – opuštění dítěte

§ 213, 214 trestního zákona – zanedbání povinné výživy

§ 215 trestního zákona – týrání svěřené osoby

§ 215a trestního zákona – týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě, tzv. domácí násilí

§ 216 trestního zákona – únos

§ 216 a trestního zákona – obchodování s dětmi

§ 217 trestního zákona – ohrožování výchovy mládeže

§ 217a, 217b trestního zákona – svádění k pohlavnímu styku

§ 220 trestního zákona – vraždy novorozeného dítěte matkou

§ 227 trestního zákona – nedovolené přerušení těhotenství

§ 241 trestního zákona - znásilnění

§ 242, 243 trestního zákona – pohlavní zneužívání

Tabulka 5 Počet odsouzených za vybrané trestné činy v letech 1998–2002

Trestný čin	1998	1999	2000	2001	2002
Dvojí manželství	0	2	1	0	3
Opuštění dítěte	7	10	12	6	10
Zanedbání povinné výživy	5502	6207	5894	5380	6296
Týrání svěřené osoby	95	78	75	83	102
Únos	10	6	8	3	5
Obchodování s dětmi	0	0	0	0	1
Ohrožování výchovy mládeže	394	394	397	419	551
Podávání alkohol. nápojů mládeži	6	14	18	23	32
Vražda novorozence dítěte matkou	1	2	4	4	4
Nedovolené přerušování těhotenství	0	0	1	1	0
Pohlavní zneužívání	414	419	333	313	365
Soulož mezi příbuznými	0	4	3	3	3

Zdroj: Národní zpráva o rodině. Praha: MPSV, 2004, pramen: Ministerstvo spravedlnosti

4.2 Dílčí závěr

Z rodinného práva a platných právních norem, jež se věnují rodině a nezletilému dítěti, je patrné, že v současnosti více nad rodinou dohlíží stát, kdy tento k regulaci zdravého rodinného prostředí používá různé zákonné prostředky.

Současný zákon o rodině odpovídá požadavkům zakotveným v mezinárodních smlouvách a úmluvách.

Současné právní normy stále více zintenzivňují ochranu dítěte, což je velmi důležité a projevuje se to v mnoha ustanoveních, kdy zákon deklaruje zásadu „blaho dítěte především“.

Současné zákony poskytují dostatek prostředků pro ochranu práv jak rodiny, tak dítěte, které jsou při včasné využití účinné.

ZÁVĚR

Jak jsem již naznačila v předchozí kapitole, růst počtu rozvodů má svůj strop už proto, že se nemůže rozvést více lidí, než se provdá či ožení, a že se stoupající pravděpodobností rozvodu klesá i motivace k uzavírání manželství. Současný stav společnosti, současné rodiny a manželského života nám ukazuje, že stav se zhruba třetinovou pravděpodobností rozvodu se v dohledné době stane pro naši společnost stavem setrvalým. S největší pravděpodobností se přiřadíme ke společnostem západní Evropy, ke společnosti „stabilizované vysoké rozvodovosti“. Na takové konstatování je možné pohlížet chmurně, ale nesmíme přitom zapomínat, že i tak žijí mezi námi dvě třetiny rodin trvajících „dokud nás smrt nerozdělí“ a jen na nás je volba, do které skupiny bude ta naše rodina patřit.

Nejnovější výzkumy manželství naznačují, že nejdelší trvání mají rodiny, které se shodnou na tradičních rolích muže a ženy. Nejstabilnější jsou proto ty rodiny, kde manželka láskyplně pečuje o svého muže, manžel je úspěšný ve svém podnikání, manželé se nehádají často kvůli sexu a vzájemným vztahům, podařilo se jim úspěšně integrovat do svých rodinných vztahů obě své širší rodiny a staré přátelé, manžel má cit pro nezávislost a kontrolu své ženy a v neposlední řadě oba, muž i žena, mají prvotní zájem: chrání a vychovávají své děti. I když se může zdát, že tento typ rodiny neodpovídá naší moderní společnosti a je spíše výsledkem konzervativního rozumu, musíme si přiznat, že nejméně polovina současných rodin takto úspěšně funguje, třetina současných rodin se o tento rodinný model neúspěšně snaží a poslední třetina dnešní populace pocituje rodinu a dítě jako brzdicí element. Mnoho mladých lidí si uvědomuje, že rodičovský vztah je posledním vztahem, který nelze vzít zpět, jediným přetrvávajícím primárním vztahem, jenž je fatálně nezrušitelný. Z manželství se sice stala občanská smlouva, která je zrušitelná dohodou stran, ale rodičovství je biologický a sociální fakt, který nezná instituci rozvodu.

Ulrich Beck o naší společnosti píše, „...tržní model modernity implikuje společnost bez rodin a bez dětí. Každý musí být nezávislý a volný, jak to vyžaduje trh, který zajišťuje jeho či její ekonomickou existenci. Subjektem trhu je nesmlouvavě nezadaný jedinec, „nezatěžovaný vztahem“, manželstvím či rodinou. Z toho vyplývá, že ve svých

důsledcích je tržní společnost společností bez dětí - pokud by děti nevyrostaly se svobodnými otci a matkami.“³¹

Pokud se mladí lidé rozhodnou pro takový život, ve kterém rozhodují pouze sami za sebe, žijí pouze pro své „já“ a pro své ideály, je to úplně v pořádku. Velká životní katastrofa nastane ovšem v okamžiku, kdy si takový člověk pořídí rodinu a děti. Z manželství, pokud je naplněna litera zákona, je vcelku snadný únik, ale co ty děti !?

Naštěstí pro naši budoucí společnost existuje mnoho mužů a žen, kterým dává smysl života jejich vlastní rodina. Úspěšná rodina dává totiž egu šanci v budoucnosti překročit hranici osobního osudu. Jak pro muže, tak pro ženu v tomto případě platí, že jejich nekonečná výprava za úspěchem a zabezpečením bude mít pokračování v úspěchu a lepším životě jejich dětí, protože všechno, co ve skutečnosti dělají, dělají proto, aby jejich děti měly větší šance než oni. Zjišťujeme tak, že sobectví a egocentrismus postmoderní doby se nijak výrazně neliší od toho, který nacházíme už v tradičních společnostech: jeho motivem a ospravedlněním je prastaré sobectví rodinné.

Mnohé tedy ukazuje, že ke konci rodiny máme asi stejně daleko, jako jsme měli za dob Platónových, protože tak po všech stránkách výhodnou instituci tato civilizace nerozpustí.

V bakalářské práci jsem použila několik pracovních hypotéz. K ověření těchto hypotéz bylo použito metody sekundární analýzy písemných pramenů, monografické metody a vlastních poznatků a zkušeností.

V závěru své práce bych ráda konstatovala, že se všechny tři hypotézy, jež uvádím na počátku své bakalářské práce, potvrdily.

---

³¹Možný, I. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002, s. 205, z díla Becka, U.

RESUMÉ

V úvodu své bakalářské práce jsem si dovolila přiblížit hlavní, klíčový pojem celé práce, a to je pojem rodina. Dále jsem zde uvedla a citovala různé názory a pohledy na tuto instituci, která byla, je a bude klíčovým a primárním prvkem nejen každého jedince, ale i celé společnosti.

Tato práce je rozčleněna do několika na sebe navazujících kapitol. V první kapitole se věnuji charakteristickým znakům rodiny, jejímu vnitřnímu uspořádání a druhům výchovy dětí, které v rodinách probíhají. Zmiňuji se zde též o velmi podstatném faktoru, který ovlivňuje celý manželský a následně i rodinný život, a tím je výběr životního partnera.

Druhá kapitola obsahuje historii vývoje rodiny, základní změny, ke kterým, v důsledku společenským změnám, v rodinném životě došlo a dochází. Dále se zde věnuji současné rodině a jejím charakteristickým rysům.

V třetí kapitole se snažím ve stručnosti přiblížit základní demografické změny: jako je pokles porodnosti, zvýšení průměrného věku prvorodiček a rozvodovost. K větší názornosti jsem využila tabulky a statistiky. Zdrojem těchto údajů byla Statistická ročenka ČSÚ z roku 2003 a roku 2004.

Poslední, čtvrtá kapitola je věnována současným právním normám a předpisům, jež se blíže dotýkají rodiny, manželského soužití a nezletilých dětí. V této části jsem uvedla a citovala pouze stručný výčet právní norem, jež se úzce týkají obsahu této práce.

ANOTACE

Vyhnalová, Kateřina: Podoba rodiny se mění, bakalářská práce, Brno, UTB 2006, 56 s.

Bakalářská práce se zabývá proměnami rodiny v historickém kontextu, jejími základními funkcemi, ale i potřebami jedinců uvnitř této primární skupiny.

Klíčová slova

rodina, proměna rodiny, manželství, rodičovství, dysfunkční rodina

Annotation

Vyhnalová, Kateřina: The form of family changes, bachelor thesis, Brno, UTB 2006, 57 pages.

The bachelor thesis deals with changes of family in the historical context, with its basic functions as well as with individuals' needs within this primary group.

Keywords

family, change of family, marriage, parenthood, dysfunctional family

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Tištěné prameny:

1. Národní koncepce rodinné politiky, MPSV, Praha, 2005
2. Národní zpráva o rodině, MPSV, Praha, 2004
3. Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů
4. Sborník z 11. kongresu pro plánování rodiny a sexuální výchovy, výzkum PhDr. E. Švarcové, Hradec Králové, 2004
5. Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů a doplňků

Literatura:

7. Helus, Z. Vyznat se v dětech. Praha: SPN, 1984
8. Horský, J., Seligová, M. Rodina našich předků. Praha: nakladatelství Lidové noviny, 1997
9. Kraus, B., Poláčková, V. Člověk - prostředí - výchova. Brno: Paido, 2001, 199s.
10. Matějček, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SNP, 1992
11. Mazánková, L., Nevoránek, J., Řehoř, A. Kapitoly ze sociologie rodiny II. Brno: IMS, 2004, 34 s.
12. Možný, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 2002, 250 s.
13. Murphy, R. F. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998
14. Nakonečný, M. Úvod do psychologie. Praha: Academia, 2003, 507 s.
15. Nevoránek, J., Řehoř, A. Kapitoly ze sociologie rodiny, Brno: IMS, 2004, 38 s.
16. Pikálková, S. Třetí dítě v rodině: Plány a realita u žen s různým stupněm vzdělání, 2003
17. Řezáč, J. Sociální psychologie, Brno: Paido, 1998, 268 s.
18. Sekot, A. Sociologické texty ke studiu oboru Sociální pedagogika. Brno: IMS, 2003, 55 s.
19. Sobotková, K. Vliv rodinného prostředí na zdravý vývoj a výchovu jedince, Brno, 2002

20. Sobotková, I. Psychologie rodiny, Praha: Portál, 2001

Časopisy, denní tisk:

21. časopis BAAZAR, Praha, 2005

22. časopis Demografie, Praha, 2005

23. deník PRÁVO, Praha, 2006

24. Statistická ročenka ČSÚ, Praha, 2003, 2004

Internetové stránky:

25. www.czso.cz

26. www.demografie.info

27. www.genderonline.cz

28. www.iustin.cz

29. www.juristic.cz

30. www.mpsv.cz

31. www.rodina.cz